

บทที่ 2

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องเว็บไซต์เลดี้อินเตอร์คอตคอม (Ladyinter.com) กับการเป็นชุมชนออนไลน์ของหญิงไทยที่สมรส หรือมีความรักข้ามวัฒนธรรม มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

กลุ่มแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับสตรี ได้แก่

- 1) แนวคิดเรื่องสตรีไทยกับกระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรม: อดีต และสถานการณ์ปัจจุบัน
- 2) แนวคิดสตรีนิยมสายวัฒนธรรม (Cultural Feminism)
- 3) แนวคิดการเสริมพลังของสตรี (Women Empowerment)

กลุ่มแนวคิด และทฤษฎีการข้ามวัฒนธรรม และคนอพยพ

- 1) แนวคิดชุมชนทางวัฒนธรรมในต่างแดน (Diaspora Community)
- 2) แนวคิดการสื่อสารในชุมชนทางวัฒนธรรมในต่างแดน (Diasporic Communication)

กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน และ เครือข่ายการสื่อสารในรูปชุมชนออนไลน์

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
- 2) แนวคิดชุมชนออนไลน์ (Online Community)
- 3) แนวคิดเครือข่ายทางการสื่อสาร (Communication Network)
- 4) การระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ (Crowdsourcing)
- 5) แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)

กลุ่มแนวคิดผู้หญิงกับพื้นที่ไซเบอร์ และวัฒนธรรมไซเบอร์ (Women VS Cyberspace & Cyberculture) และ แนวคิดการออกแบบเว็บไซต์สำหรับผู้หญิง (Web for Women)

กลุ่มแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับสตรี

แนวคิดเรื่องสตรีไทยกับกระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรม : อดีต และ สถานการณ์ปัจจุบัน

ผู้วิจัยขอเริ่มต้นด้วยการสรุปประมวลเกี่ยวกับกระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อเป็นการทบทวนภาพสะท้อนสถานภาพ และสถานการณ์ของหญิงไทยในกระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรมนับจากอดีต ถึง ปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจถึงภาพรวมในด้านประวัติศาสตร์ สถานภาพทางสังคมในไทย และในต่างแดน ปัจจัยที่นำไปสู่การสมรสข้ามวัฒนธรรม ปัญหาที่ต้องเผชิญ รวมถึง ทำความเข้าใจว่า “ใครคือหญิงไทยซึ่งสมรส หรือ มีความรักข้ามวัฒนธรรม”

กระแสโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของประชากรออกนอกพื้นที่เดิมของตน ไปสู่พื้นที่ใหม่ หรืออพยพไปยังประเทศอื่นเพิ่มมากขึ้น (สมสุข หินวิมาน, 2548) ประชากรประเทศกำลังพัฒนา เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และไทย อพยพไปทำงานในต่างถิ่น เช่น ในเมืองหลวง หรือเมืองท่องเที่ยว และอพยพไปยังต่างแดนเพื่อหวังสร้างรายได้และชีวิตที่ดีกว่าของตนกับครอบครัว อีกสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นมากก็คือการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกับชาวต่างชาติ

การสมรสข้ามวัฒนธรรม และการย้ายถิ่นฐาน มิได้เป็นเรื่องแปลกใหม่ในหน้าประวัติศาสตร์โลก หากความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ที่ท้าทายขีดจำกัดของมนุษย์จากที่เคยถูกผูกมัดให้อยู่กับพื้นที่และอาณาเขตใดอาณาเขตหนึ่งจำเพาะไม่ว่าจะด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ๆ อินเทอร์เน็ต หรือยานพาหนะที่สะดวกรวดเร็ว กับสิ่งที่จูงใจใหม่ๆ ทำให้โลกนี้แทบจะกลายเป็นโลกที่ไร้ขอบเขต และข้อจำกัดด้านพรมแดนที่เอื้อให้เกิดการเคลื่อนย้าย ไม่ว่าจะเป็นทุน ข่าวดสาร หรือ มนุษย์

นักวิชาการที่ได้ทำการศึกษาการสมรสข้ามวัฒนธรรมของหญิงไทย กับชาวต่างชาติ เช่น Cohen, พัทรินทร์ ลาภานันท์ (2549) Bhassorn Limanonda (2007) ศิริรัตน์ แอดสกุล (2551) ก็เห็นพ้องว่าปรากฏการณ์นี้ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ในสังคมไทย หากแต่สิ่งที่ทำให้ปรากฏการณ์นี้เด่นชัดเป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับปัจจัยที่ทำให้เกิดการสมรสข้ามวัฒนธรรมเชื้อชาติของฝ่ายชายที่เปลี่ยนไป มุมมองที่สังคมมองการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และสภาพสังคมเอง

แต่เดิมมา การสมรสข้ามวัฒนธรรมระหว่างหญิงไทยกับชาวต่างชาติมักเกิดระหว่างชาติเอเชียอาทิ จีน มลายู มอญ ญวน ลาว หรือ พม่า ที่เป็นมองโกลอยด์ด้วยกันทำให้มีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงกลมกลืนไปกับคนไทย (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2551:41-42) โดยเฉพาะชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 และเพิ่มจำนวนมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 6 – 7 มีตั้งแต่ชาวจีนที่เข้ารับราชการ คหบดีค้าขาย หรือเป็นกรรมกร (Skinner, 2548 อ้างถึงในพัชรินทร์ ลาภานันท์, 2549) เนื่องจากชาวจีนที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่เป็นชายทำให้สังคมคนจีนในไทยนั้นขาดผู้หญิงจีน ชายชาวจีนทั้งที่มีภรรยาอยู่ที่จีน หรือที่ยังโสดก็มักจะมีภรรยาเป็นหญิงไทย ซึ่ง Skinner พบว่า คนจีนสามารถกลมกลืนกับคนไทยได้ดี สามภรรยาปรับตัวเข้าหากันได้ และไม่มีอุปสรรคในการสื่อสารเพราะฝ่ายชายพูดไทยได้ อีกทั้งยังนับถือศาสนาพุทธเช่นกัน รวมถึงไม่มีการกีดกันชาวจีน หรือรังเกียจหญิงที่เป็นภรรยาชาวจีน การแต่งงานระหว่างชาวไทยและจีนนับว่าเป็นที่ยอมรับเป็นพิเศษ

ด้วยเหตุที่ดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการค้าขาย และมีท่าเรือสำคัญ ทำให้มีชาวตะวันตกเข้ามานับแต่สมัยอยุธยา เช่น ชาวโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส มีทั้งที่อยู่ชั่วคราวเพื่อทำการค้า และที่บ้านเรือนเป็นชุมชนขึ้นมา แต่ด้วยสภาพสังคม ความแตกต่างด้านรูปร่าง ภาษา และศาสนา รวมถึงสงคราม เหตุการณ์ความขัดแย้ง ทำให้คนไทยมองว่าชาวต่างชาติด้วยความระแวงรังเกียจ มองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153) แม้จะมีการอนุญาตการค้าขาย การพำนักอาศัยในอยุธยา (ชั่วคราว) ได้โดยเสรี แต่ก็ มีประกาศห้ามคนไทยคบค้ากับชาวต่างชาติ ผู้ฝ่าฝืนคือ “ผู้ที่มีส่วนร่วมสร้างความเดือดร้อนและบั่นทอนความมั่นคงของชาติไทย” แต่คนไทยบางส่วนก็ยังนิยมขลุกลนสาวให้ชาวต่างชาติเพราะเห็นว่ามียศรัยสินเงินทอง เมื่อมีมากขึ้นก็สร้างความวิตกในสังคม (สุภาภรณ์ งามวัน, 2548:62) อาทิเช่น อันตรายที่เกิดจากลูกครึ่งที่ถือสัญชาติตามพ่อและพ่อนำกลับประเทศ ความระแวงว่าหญิงไทยจะนำความลับเกี่ยวกับกำลังป้องกันชาติไปเปิดเผยกับสามีชาวต่างชาติ (นายอินเกรา , 2506:73 อ้างถึงในสุภาภรณ์ งามวัน, 2548:62) ปัญหาอีกประการคือเรื่องศาสนา เนื่องจากชาวตะวันตกไม่ให้ความเคารพพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดความวิตกว่าจะสร้างความหมองแก่ศาสนา ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถจึงได้มีการตราพระราชกฤษฎีกาเพื่อป้องกันปัญหา ปรากฏในพระไอยการอาญาหลวง บทที่ 13 (อ้างถึงในหน้าเดียวกัน) มีใจความช่วงหนึ่งว่า

แลไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมาทุกวันนี้ ประกอบด้วยระคะ โทษโมหาโลกะ มิได้กลัวแก่บาป
ละอายแก่บาป เหน่นานาประเทศฝรั่งอังกฤษกระปิตัววิลันดาคุณาจะความลาชูแขกกวยแคว
ประกอบด้วยทรัพย์สมบัติเป็นอันมาก แลไทมอญทุกวันนี้ ยกลูกสาวหลานสาวให้เป็นเมียมฤ
ติธิดีผิดเป็นชอบ แล้วละฝ่ายสัมมาทิจูเสีย แลบุตรอันเกิดมานั้นถือเพชไปตามพ่อ ก็จักกัน
ไปสู่อบายมุขเสีย แลมันจเอากิจการบ้านเมือง ไปแจ้งแก่นานาประเทศพึง

13 มาตราหนึ่ง ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทมอน บมียำ บมิกลัวพระราชอาชญา พระราช
กำหนดกฎหมาย เหน่นาฬุดเข้าของเงินทองของมฤดาทิจู อันมาค้าขายแด่นานาประเทศนอกด่าน
ต่างแดน แลยกลูกสาวหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่งอังกฤษวิลันดาคุณาจะความลาชูอันต่างศาสนา และ
ให้เข้ารีตถืออย่าง มฤดาทิจูนอกพระศาสนา ท่านว่าผู้นั้นเป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดิน แลมันเอา
ใจไปแผ่เพื่อแก่ประจามิตฆ่าศึกษครูหมุ่ร้าย ท่านให้ลงโทษ 6 สถาน ๆ หนึ่งคือ ให้พันคอริบ
เรือน 1 ให้จำใส่ตรูไว้กว่าจตาย 1 ให้รับราชบาตแล้วเอาตัวลงหลุมข้าง 1 ให้ไหมจตุรคุณ 1 ให้
ไหมศรีคุณ 1 ให้ไหมทวิคุณ อย่าให้ดูเยี่ยงกัน

เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าพ่อมันดั่งพีชนหว่านลงเหนือแผ่นดิน จะเป็นพีชนผลสืบไป ฝ่ายพ่อ
มันลูกมันจเอากิจการบ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาประเทศ ๆ มันรู้แล้วมันจคิดมาเบียดเบียน พระ
นครธานีขอบขัณฑสีมา พระพุทธศาสนาก็จะพลอยเส้าหมองไป (กรมศิลปากร, 2521: 480 อ้าง
ถึงในสุภาภรณ์ งามวัน, 2548: 63)

กฎหมายตราสามดวงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (เล่ม 5 2506: 177-178 อ้างถึงใน
สุภาภรณ์ งามวัน, 2548: 64)ได้มีการกำหนดบทลงโทษแก่หญิงไทยที่อยู่กินฉันท์สามีภรรยา กับ
ชาวต่างชาติ รวมถึง “สื่อ่งเสพ (เมณุน)” ไว้ถึงขั้นประหารชีวิต รวมไปถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ปล่อยปละ
ไม่ห้ามปรามก็ล้วนต้องโทษด้วย

สุภาภรณ์ได้สรุปว่า ในสมัยอยุธยาภาพของหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาตินั้นเป็นในเชิงลบ
ในแง่ของการเป็น คนทำลายชาติ บั่นทอนความมั่นคงของชาติ ทำให้พระพุทธศาสนาหมองมัว ผิด
กฎหมาย และมีฐานะเป็นภรรยาลับ เนื่องมาจากภาพเหมารวมที่คนไทยมีต่อชาวต่างชาติยุคนั้นคือ เป็น

ภัยต่อความมั่นคงของชาติ สร้างความเดือดร้อนวุ่นวาย เป็นคนนอกศาสนา และมีจุดมุ่งหมายเผยแพร่ศาสนา ทำให้มีการออกกฎหมายห้ามการสมรส อยู่กิน หรือร่วมประเวณีระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติต่างศาสนา โดยมีการลงโทษสถานหนักถึงพินคอริบเรือน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาที่การล่าอาณานิคมในเอเชียกำลังทวีความรุนแรงทำให้สยามประเทศต้องปรับตัวขนานใหญ่ ชาวต่างชาติหวนกลับมาสู่สยามอีกครั้ง ทั้งที่มาในราชการของรัฐบาล หมอสอนศาสนา พ่อค้า ที่ปรึกษาที่ว่าจ้างเข้ามาช่วยกิจการต่างๆ และเมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 ทำให้การค้าขายระหว่างไทยกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษเป็นไปโดยเสรีมากขึ้น ไทยยังทำสนธิสัญญากับชาติอื่นๆ ซึ่งมีผลให้ไทยเสียเปรียบด้านอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การศาล ฯลฯ (สุภาภรณ์ งามวัน, 2548 : 69) โดยเฉพาะเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ที่เกี่ยวพันกับเรื่องการค้า การเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก อาณาเขตของคนตะวันตก กับคนไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่รอบรู้ และรอบคอบในเรื่องชาวตะวันตก พระองค์มีพระราชดำริว่า การที่มีชาวต่างชาติในประเทศจำนวนมากทำให้เสี่ยงเกิดการกระทบกระทั่งจนลุกลามเป็นข้อพิพาทใหญ่โตได้ จึงกำหนดเรื่องถิ่นที่อยู่ของชาวต่างชาติไม่ให้ใกล้ หรือ ใกล้พระนครเกิน ชาวต่างชาติที่อยู่ไม่ถึง 10 ปี ห้ามซื้อที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ทำได้แต่เช่า ส่วนการจะซื้อที่ดิน หรือบ้านจากคนไทยต้องแจ้งกับทางกงสุลที่จะติดต่อประสานพนักงานฝ่ายไทย ให้ทำเรื่องเจรจาซื้อขายแล้วจัดทำเอกสารหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร มีพระบรมราชานุญาตให้คนไทยสามารถรับจ้างฝรั่งได้ รวมถึง ทรงไม่รังเกียจเรื่องศาสนา พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ชาวต่างชาติตั้งสถานที่ทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ ตามความเชื่อได้ในพระราชอาณาจักร (นายอินตรา, 2506: 193-195 อ้างถึงใน สุภาภรณ์ งามวัน, 2548: 70,72)

ความยุ่งยากที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับชาวต่างชาติในยุคนั้นคือเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ทำให้ความคุ้มครองคนในปกครองของชาติคู่สัญญา เมื่อมีคดีความขึ้นมักทำให้ฝ่ายไทยเสียเปรียบ นอกจากนี้ หากคดีเกิดขึ้นในเขตของชาวต่างชาติก็ดี หรือคนร้ายหลบหนีเข้าไปในที่ของชาวต่างชาติ เช่น บ้านเรือน หรือสถานกงสุลก็ทำให้เกิดความยุ่งยากในการเอาตัวคืน ซึ่งกฎหมายไทยได้ระบุว่าให้มีโทษหนักขึ้น

สุภาภรณ์ ยกรณิฆาตกรรมกัปตันสมิธในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งกล่าวถึงในงานเขียนของวิบูล วิจิตรวาทการ (2542: 204-208) เป็นกรณีที่ หญิงสาวชื่อ เชี่ยว ที่รักใคร่กับกัปตันชาวอเมริกัน ชื่อ สมิธ โดยแต่เดิมเป็นเมียเก็บลับๆของกัปตันสมิธ เพราะมีบัญญัติในพระไอยการอาญาหลวงบทที่ 13 ห้ามหญิงไทยแต่งงานกับชาวต่างชาติ ต่อมา ทั้งสองได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นกรณีพิเศษในปี พ.ศ. 2407 จึงทำการสมรสกันที่สถานกงสุลอเมริกัน มีบุตรด้วยกัน 4 คน ภายหลังกัปตันสมิธมักเมาสุรา แล้วทำร้ายร่างกายภรรยาอย่างหนัก เป็นที่รับรู้กันในหมู่ชาวอเมริกันในบางกอก เชี่ยวจึงร้องเรียนกับกงสุลอเมริกันถึงสามครั้ง ซึ่งกงสุลอเมริกันได้เรียกตัวกัปตันสมิธมาคุยว่า แต่กัปตันสมิธก็ยังคงทำร้ายภรรยาเสมอ หลังแต่งงานกันได้ 5 ปี เชี่ยวเป็นชู้กับหมอนาค ซึ่งหมอนาคขอให้หนีตามกัน เชี่ยวได้วางแผนฆ่าสามีก่อนจะหนี โดยให้หมอนาค และนายกลมฆ่ากัปตันสมิธในบ้านของกัปตันเอง ทั้งนี้ ผู้กระทำการถูกจับขึ้นศาล มีโทษถึงประหารชีวิตให้ตายตกไปตามกัน แต่คดีปัญหาที่นางเชี่ยวเป็นภรรยาคนอเมริกัน จึงเกิดกรณีว่าศาลไทยสามารถลงโทษประหารชีวิตนางเชี่ยวได้หรือไม่ ซึ่งผลปรากฏว่าทางรัฐบาลอเมริกันให้ไว้ชีวิตนางเชี่ยว และให้ขึ้นศาลที่สถานกงสุลอเมริกัน โดยมีเหตุผลว่านางเชี่ยวแต่งงานกับคนอเมริกันที่สถานกงสุลอเมริกัน ประกอบกับการฆาตกรรมนั้นเกิดขึ้นที่บ้านของกัปตันสมิธจึงถือเป็นเขตแดนของอเมริกันไม่ใช่แผ่นดินไทย

ตัวอย่างการแต่งงานระหว่างชาวไทย กับ ชาวต่างชาติอีกสองกรณี คือ เซอร์โทมัส ยอร์ช นี้อซ์ กงสุลใหญ่อังกฤษ ได้รับพระราชทานหญิงสาววังหน้าชื่อ ปราง จากสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบุตรชาย 1 คนชื่อ โทมัส และ บุตรี 2 คน ชื่อ แพนนี่ และแคโรไลน์ ซึ่งบิดาได้พาไปศึกษาเล่าเรียนที่อังกฤษก่อนพากลับมาสยาม แคโรไลน์สมรสกับหลุยส์ ที. เลียวโนเวนส์ (บุตรชายนางแอนนา เลียวโนเวนส์ อดีตพระอาจารย์ในราชสำนัก) ส่วนแพนนี่นั้นสมรสกับ พระปริชาภการ (ลำออง อมาตยกุล) เป็นการสมรสที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์และสบประมาทอย่างมากในสังคมสมัยนั้น (R. J. Minney, 1962) อีกกรณีตัวอย่าง คือ การสมรสระหว่างนาย นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (1836-1884) กับ สตรีไทยชื่อ เพิ่ม มีบุตร 2 คน เป็นต้นตระกูลเสวตศิลา (บทความ Anglican Thai โดย Derick Garnier แหล่งที่มา <http://www.anglican thai.org/alabaster.htm>)

คารารัตน์ (2550) พบว่าการแต่งงานข้ามเชื้อชาติในสมัย ร. 4-6 แบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มชนชั้นสูง ซึ่งไปศึกษาในต่างประเทศ และพบรักกับหญิงสาวยุโรป ส่วนแต่เป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ โดยเฉพาะกรณีสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ อภิเษกหม่อมคัทริน ทำให้เกิดการมีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 “ห้ามเจ้านายเชื้อพระวงศ์และข้าราชการสมรสด้วยนางต่างด้าวก่อนมีพระบรมราชานุญาต” และการแก้ไขกฎหมายจารีตประเพณีให้ตัดผู้ที่มิใช่ชายเป็นนางต่างด้าว รวมทั้งพระโอรสที่มีมารดาเป็นชาวต่างด้าวจากสิทธิในการสืบราชสันตติวงศ์
2. กลุ่มสามัญชน ซึ่งปรากฏหญิงไทยเป็นภรรยาของชายต่างชาติ ในปี พ.ศ. 2428 ได้มีการจัดระเบียบการแต่งงานเป็นสามภรรยาระหว่างไทยกับชาวตะวันตกเป็นครั้งแรกในรูปของการบันทึกช่วยจำ ก็จะต้องมีขั้นตอนปฏิบัติสามข้อ ข้อ 1.สามภรรยาผู้นั้นได้ขออนุญาตบิดามารดาและผู้ปกครองที่ถูกต้องอนุญาตแล้ว 2.สามภรรยาผู้นั้นได้ทำการมงคลแต่งงานกันตามประเพณีของทั้งคู่ และ 3.สามภรรยาผู้นั้นจะบัญญัติชื่อไว้ต่อพนักงานบ้านเมืองและในที่ว่าการกงสุลของประเทศที่เป็นฝ่ายสามี

ต่อมาในปี พ.ศ.2440 ได้มีการตราพระราชบัญญัติสำหรับการแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม ร.ศ.116 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้สำหรับคนต่างประเทศที่แต่งงานในเท่านั้น ซึ่งก็ได้รวมกรณีคนต่างประเทศแต่งงานกับคนไทย (คารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2549:28 ; Bhassorn Limanonda, 2007 :85)

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีข้อสังเกตได้ว่า มีการย้ายถิ่นในกรณีที่ฝ่ายชายเป็นชาวไทย หรือ ฝ่ายชายที่เป็นชาวตะวันตกเดินทางมายังประเทศไทย หากเป็นหญิงก็จะเป็นหญิงตะวันตกที่สมรสกับชาวไทยระดับชนชั้นนำ โดยไม่มีกรณีที่หญิงไทยย้ายถิ่นข้ามแดน แสดงให้เห็นว่า การสมรสข้ามวัฒนธรรมและย้ายถิ่นฐานข้ามแดนของหญิงไทยเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดไม่นานมานี้

สุภาภรณ์ (2548: 78) สรุปลักษณะโดยรวมของหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ว่า “เป็นผู้มีใจฝักใฝ่ชาติอื่น” “เป็นคนทำลายชาติ” “ทำผิดกฎหมาย” “เป็นเมียเก็บ” “เป็นผู้มีอภิสิทธิ์” และ “เป็นผู้หญิงบำเรอกรม ”

ยุคเฟื่องฟูของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงไทยกับ “ฝรั่ง” คือยุคสงครามเวียดนาม Cohen (2003, อ้างถึงใน พชรินทร์ ลาภานันท์, 2549) ตั้งข้อสังเกตว่าการแต่งงานของหญิงแถบเอเชียแปซิฟิก (อาทิ ไทย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้) มีความสัมพันธ์กับการตั้งฐานทัพของทหารตะวันตกในภูมิภาคนี้ ประเทศไทยนั้นเป็นดินแดนยุทธศาสตร์จึงมีทหารอเมริกันเข้ามาประจำการเป็นจำนวนมาก ทั้งยังเป็นที่ตั้งกองกำลังระหว่างพักรบ กับสถานที่พักผ่อนคลายเครียด (Rest & Recreation – R&R) ในช่วงปลายทศวรรษ 1960 ทำให้เกิดสถานบริการ ธุรกิจบันเทิงขึ้นมาตอบสนองความต้องการที่สูงขึ้น กลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดหญิงไทยในชนบทให้เข้าสู่ธุรกิจบริการทางเพศ และอาชีพ “เมียเช่า” (ภรรยาชั่วคราวที่อยู่กินกับทหารอเมริกันระหว่างอยู่ในไทย) เพื่อแสวงหาโอกาสสร้างรายได้ส่งให้ครอบครัว หรืออาจโชคดีก็ได้แต่งงานอย่างถูกต้อง ประกอบกับไม่มีกฎหมายกีดกันความสัมพันธ์ระหว่างหญิงไทย กับชาวต่างชาติแล้ว

ภาพสะท้อนของหญิงลักษณะดังกล่าวได้ปรากฏออกมาในรูปแบบนวนิยาย เช่น “ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด” ของ โบตัน หรือเรื่องสะท้อนเด็กที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างหญิงไทย กับทหารอเมริกัน ในเรื่อง “ข้าวนอกนา” ของสีฟ้า หญิงเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็ได้แต่งงานอย่างถูกต้องและย้ายติดตามทหารอเมริกันที่เป็นสามีกลับไปใช้ชีวิตในสหรัฐอเมริกา แต่อีกมากที่ความสัมพันธ์ยุติเมื่อฝ่ายชายกลับประเทศ ดังปรากฏในเพลงร่วมสมัย เช่น จดหมายจากเมียเช่า (คำร้องโดย อาจันต์ ปัญจพรรค์) ที่เป็นการรำพันของหญิงซึ่งถูกทหารอเมริกันทอดทิ้ง

เมื่อสหรัฐอเมริกาถอนทัพหลังจบสงคราม ชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามา ก็เปลี่ยนเป็นรูปของนักวิชาชีพที่เข้ามาทำงานในไทย และนักท่องเที่ยวที่หลั่งไหลเข้ามาในช่วงที่รัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ภาพของประเทศไทยที่เคยเป็นสถานพักผ่อน และท่องเที่ยวทางเพศช่วงสงครามกลายเป็นที่รู้จักทั่วโลก ทำให้นักท่องเที่ยวประเภท ‘Sex Tour’ หลั่งไหลเข้ามาแสวงหาความสุขทางเพศ (สุภาภรณ์ และคณะ, 2542)

Cohen ยังพบว่า คนไทยมักตั้งคำถามถึงที่มาของการแต่งงานระหว่างหญิงไทย กับชาวต่างชาติ (ในเชิงลบ) เนื่องจากความทรงจำและการรับรู้ของสังคมที่จดจำภาพความสัมพันธ์ระหว่างเมียเช่า กับ ชาวอเมริกัน แม้แต่การศึกษากระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรม โดยเฉพาะที่นำไปสู่การย้ายถิ่นข้ามแดน มักจะนำไปผูกโยงกับการค้าผู้หญิง โสเภณี และภาพของหญิงด้อยสถานะทางสังคม

สุภาภรณ์ (2548:86) ได้สรุปภาพเหมารวมของหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในสมัย สงครามเวียดนาม ถึงยุคปัจจุบันว่า “คนจน” “เห็นแก่เงิน” “ไม่มีการศึกษา” “โสเภณี” “เมียเช่า” “เมีย เกือบ” “นางบำเรอ”

จากประวัติศาสตร์ ถึงสถานการณ์ปัจจุบันสรุปได้ว่า สถานภาพของหญิงไทยที่สมรส หรือมี ความรักกับชาวต่างชาติ หรือมีความสัมพันธ์ฉันคู่สาวกับชาวต่างชาติ อยู่ในเกณฑ์ลบมาตลอด และ จัดเป็นคนชายขอบที่สังคมไม่ได้ให้ความยอมรับอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่า ดั้งเดิมที่หญิงไทย ไม่ได้มีการอพยพย้ายถิ่นหลังการแต่งงาน แต่ยังคงอยู่ในประเทศไทย กระทั่งหลังสงครามเวียดนามจึง ได้เริ่มมีการย้ายตามสามีกลับ ไปยังประเทศ

ใครคือผู้หญิงไทยที่อยู่ในกระแสการสมรส หรือมีความรักข้ามวัฒนธรรม

นักวิจัยหลากหลายคน (อาทิ พัทธา เรือนแก้ว ,2541; สุภาภรณ์ จันทวานิช, 2542; ศิริรัตน์ แอด สกุล 2551, Sirijit Sunanta, 2008) ได้ทำการศึกษาภูมิหลัง และลักษณะของหญิงไทยซึ่งอยู่ในกระแสการ สมรส หรือ มีความรักข้ามวัฒนธรรม โดยอาจสรุปได้ดังนี้

1. อายุมักจะน้อยกว่าฝ่ายชาย มีทั้งที่อยู่ในวัยสาว จนถึงวัยสามสิบ
2. ผ่านประสบการณ์ชีวิตมาพอสมควร รวมถึงการแต่งงาน
3. มักมีพื้นเพมาจากสังคมชนบทที่ทำอาชีพกสิกรรม จนถึงชนชั้นกลางระดับล่างโดยมากมา จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้จะมีภูมิภาคอื่นๆ รวมถึงกรุงเทพมหานครด้วย

4. ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่สูงนัก ขาดทักษะทางวิชาชีพ จบการศึกษาชั้น
พื้นฐาน ป. 4 ป. 7 หรือ ป. 6 ระดับมัธยม ปวช ปวส เมื่อเรียนจบแล้วก็เข้าสู่ตลาดแรงงาน
และแต่งงาน แต่ก็ปรากฏผู้หญิงที่จบถึงระดับอุดมศึกษา
5. ความรู้ภาษาอังกฤษน้อย หรือไม่มี แต่สามารถสื่อสารได้ในระดับพอใช้จากการฝึกฝน มัก
ไม่รู้ภาษาอื่นๆ
6. มักจะเคยย้ายถิ่นภายในประเทศมาก่อน เพื่อมาเรียนหนังสือ หรือ หางานทำในเมืองใหญ่
เช่น กรุงเทพฯ ภูเก็ต
7. อาชีพ มักมีพื้นเพเป็นเกษตรกร ขายแรงงาน เป็นลูกจ้าง สาวโรงงาน ค้าขาย ทำงานหนัก
ถูกกดขี่ ค่าแรงน้อย เคยทำงานในสถานบริการในย่านนิยมของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ในคา
ราโอเกะ บาร์ คลับ หรือประกอบอาชีพค้าบริการทางเพศ (พิทยา เรือนแก้ว, 2541;) Sirijit
Sunanta (2008: 11) พบว่ามีหญิงที่ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ หรือเป็นครู ด้วย
8. มักผ่านการแต่งงาน หรือมีความสัมพันธ์กับชายไทย แต่ล้มเหลวหย่าร้าง มีประสบการณ์
ไม่ดีต่อชายไทย ไม่ต้องการมีคู่เป็นชายไทยเพราะเซ็ด มักมีลูกติด เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single
mother)
9. มีคนใกล้ชิด เช่น เพื่อน หรือญาติพี่น้องที่แต่งงานกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะผู้หญิงที่แม่
แต่งงานใหม่กับชาวต่างชาติ อาจต้องการเจริญรอยตามแม่เนื่องจากประทับใจพ่อเลี้ยง (ศิริ
รัตน์ แอดสกุล, 2551) นับว่าเกิดจากการขัดเกลาทางอ้อม
10. ยึดถือหน้าที่ของลูกสาวที่ดีตามกรอบสังคมไทย และรู้สึกว่าจะต้องทำทุกอย่างเพื่อตอบสนอง
ความคาดหวังที่สังคมมีต่อตน โดยเฉพาะผู้หญิงจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ อีสาน
สังคมอีสานกล่อมเกล่าและคาดหวังลูกสาวให้เป็นผู้มีความกตัญญู ดูแลครอบครัว พ่อแม่
ญาติพี่น้อง โดยให้ความคาดหวังมากกว่าลูกชาย (พัชรินทร์ ลาภานันท์, 2549: 16)
11. ทุกงานวิจัยจะชี้ว่าพวกเธอมีความมุ่งมั่นที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเอง และ
ครอบครัว เพื่อตอบแทนครอบครัว และทำให้ครบถ้วนตามความคาดหวังของญาติมิตร
ตลอดจนมีความรู้สึกว่าจะต้องตอบแทนบุญคุณท้องถิ่น เช่น ในงานวิจัยของ Sirijit Sunanta

(2008:1) ได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดอุดรธานีซึ่งจัดงานทอดผ้าป่าสามัคคี โดยมีหัวเรือใหญ่เป็นบรรดา “เมือฝรั่ง” ซึ่งไปใช้ชีวิตในต่างแดนระดมเงินกลับมาเพื่อทำผ้าป่าช่วยโรงเรียนประถมประจำหมู่บ้านที่บรรดา “เมือฝรั่ง” เคยเล่าเรียนมาก่อน

ลักษณะที่กล่าวมาไม่ได้เป็นลักษณะเหมารวมของหญิงไทยในกระแสสมรสข้ามวัฒนธรรมทั้งหมด เพราะในความเป็นจริงก็มีหญิงไทยที่ไม่เข้าลักษณะที่กล่าวมา เช่น มาจากครอบครัวชนชั้นกลางค่อนข้างขึ้นไป มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือจบจากต่างประเทศ มีหน้าที่การงาน มีรายได้มั่นคง ซึ่งการแต่งงานไม่ได้มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตมากนัก

รูปแบบการสมรสข้ามวัฒนธรรมในปัจจุบัน

Bhassorn พบว่ารูปแบบการสมรสข้ามชาติแบ่งออกเป็นสองลักษณะคือ

1. หญิงไทยเป็นฝ่ายแต่งงาน – ฝ่ายหญิงย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย ในที่นี้จะหมายถึง การอพยพย้ายถิ่นออกนอกประเทศไทย โดยเฉพาะการย้ายไปอยู่กับฝ่ายชายที่บ้านเกิดเมืองนอน
2. ชายต่างชาติเป็นฝ่ายแต่งงาน – ชายต่างชาติเป็นฝ่ายย้ายมาอยู่ประเทศไทยเป็นการถาวร หรือกึ่งถาวรมีปรากฏในรายที่เกษียณแล้วจึงย้ายมาอยู่อย่างถาวรในชีวิตบั้นปลาย ไม่มีพันธะเลี้ยงดูลูกเมียเดิม ส่วนคนที่อยู่แบบกึ่งถาวร คือไปๆมาๆ ระหว่างประเทศไทยกับประเทศตัวเอง ยังมีหน้าที่การงานและสังคมที่ประเทศเดิม อาจจะแวะเวียนมาเพียงปีละไม่กี่เดือน

การสมรสข้ามชาติ มีความหมายได้ทั้ง การสมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย คือมีการจดทะเบียนสมรสถูกต้อง หรือ การสมรสที่เป็นลักษณะการอยู่กินฉันท์สามีภรรยา โดยอาจมีเพียงการทำตามประเพณีทางศาสนา หรือความเชื่อท้องถิ่น ประเภทหลังนี้จะพบได้เฉพาะในรายที่ฝ่ายหญิงยังอยู่ในประเทศไทย ในขณะที่การจดทะเบียนอย่างถูกต้องทำให้มีสิทธิ์ของความเป็นคู่สมรส สามารถขอวีซ่าคู่สมรสเพื่อนำไปสู่การขึ้นขอสถานะพลเมือง ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับหญิงหลายๆคนที่ต้องการทำงานในต่างแดน

เหตุจูงใจในการตัดสินใจเข้าสู่กระแสการสมรสข้ามวัฒนธรรม

นักวิจัยพบว่า หญิงไทยเหล่านี้ตั้งความคาดหวังว่าการแต่งงานกับชาวต่างชาติจะเป็นโอกาสให้ได้เปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตปัจจุบันของตน หลุดพ้นจากชีวิตเดิมๆ มีความสุขสบายมากขึ้น ไม่ต้องทำงานหนัก การได้ย้ายไปต่างประเทศ ได้ทำงานมีรายได้มากมายเพื่อส่งกลับมาจุนเจือครอบครัว รวมถึงเป็นโอกาสในการเริ่มต้นความรักครั้งใหม่กับชายที่ไม่รังเกียจความเป็นแม่ม่าย และลูกติด โดยหญิงเหล่านี้จะเห็นตัวอย่างความสำเร็จของหญิงไทยที่สมรสข้ามวัฒนธรรมคนอื่นๆ หรือได้รับคำชักชวนจากผู้อื่น

พัทธา เรือนแก้ว (2541:155-156) ทำการศึกษาสาเหตุและแรงจูงใจที่ทำให้หญิงไทยตัดสินใจย้ายถิ่น(ไปเยอรมนีโดยอาศัยการแต่งงานกับชายชาวเยอรมัน) พบแรงจูงใจ 4 ประการ

1. แรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ – การไปต่างประเทศเป็นโอกาสในการเพิ่มรายได้ แสวงโอกาสในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง หรือยกให้สูงขึ้น
2. ปัญหาทางครอบครัว - เนื่องจากเคยประสบกับความล้มเหลวในการแต่งงาน หรือถูกสามีแก่รังควาน การไปต่างประเทศคือการหนีจากปัญหาที่ทำให้เจ็บปวด อีกทั้งเป็นการพิสูจน์ตนเอง ให้สังคมและคนรอบข้างได้เห็นว่ามีความสามารถในการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายได้ด้วยตัวเอง
3. เพื่อสถานภาพทางสังคม และชีวิตที่ดีกว่า - เนื่องจากมีโอกาสในสังคมไม่มากนัก การไปเมืองนอกเป็นหนทางที่จะยกระดับสถานะทางสังคม มีชีวิตที่ดีกว่า
4. เพื่อสร้างครอบครัวและเริ่มต้นชีวิตใหม่ โดยหวังว่าจะได้แต่งงานกับ “ชายต่างชาติที่ดี มีฐานะ” เป็นโอกาสให้สามารถจุนเจือครอบครัวทางไทยได้ ดังนั้นเงื่อนไขสำคัญที่หญิงไทยเหล่านี้ตั้งไว้คือ ชายต่างชาติต้องรับผิดชอบส่งเสียค่าเลี้ยงดูครอบครัวที่ไทยให้ด้วย

พัทธา ยังพบว่า คำชักชวนจากญาติพี่น้องที่ประสบความสำเร็จในการย้ายถิ่นไปตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้วมีผลต่อการตัดสินใจ มีลักษณะเป็นเครือข่ายที่รู้ลู่ทางในการเดินทางเข้าเยอรมนีดี สามารถ

ให้ข้อมูล หรือเป็นธุระในการจัดการเรื่องรับรองเพื่อการขอวีซ่า จัดหาที่พัก หาแหล่งทำงาน (ในงานวิจัยของพัทยา ศึกษาไปยังกลุ่มผู้หญิงที่เดินทางไปเพื่อค่าบริการทางเพศ แต่ไม่ใช่ทุกกรณีทุกรายจะไปเพื่อการค่าบริการทางเพศ-ผู้วิจัย) การจัดหาชายชาวเยอรมันมาแต่งงานด้วย ซึ่งมักเป็นญาติ หรือเพื่อนของสามีของเครือข่าย (2541:156-157)

รายงานสำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2546) พบว่าหญิงไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 3 สาเหตุหลัก ที่ทำให้ตัดสินใจแต่งงานกับชาวต่างชาติ คือ ปัญหาเศรษฐกิจ ในครอบครัวหลังแยกทางกับสามีเก่า ซึ่งชาวต่างชาติจะช่วยในการชำระหนี้และรับเลี้ยงลูกติด การได้เห็นความสำเร็จของคนที่มีสามีต่างชาติมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น เจ็ดผู้ชายไทยที่ขาดความรับผิดชอบ

หญิงไทยมักมีความประทับใจต่อชายชาวต่างชาติ ที่ดูเลตนและครอบครัวเป็นอย่างดี ไม่รังเกียจความเป็นแม่ม่ายลูกติด เข้ากับลูกติดได้ดี ศิริรัตน์ (2551) และ Sirijit (2008) พบว่าการที่ฝ่ายชายยอมรับลูกติดได้มีผลต่อการตัดสินใจ ชายตะวันตกมักไม่สนใจว่าภรรยาตนเคยมีสามีมาก่อน หรือมีลูกแล้ว ซึ่งต่างชาติไทยที่มักรังเกียจแม่ม่ายด้วยข้อหาว่า “เคยผ่านผู้ชาย” การสัมภาษณ์ของ Sirijit กับตัวอย่างสามีต่างชาติชื่อ Frank ได้กล่าวว่า “ถ้ารักผู้หญิงไทย ก็ต้องเลี้ยงเขาทั้งครอบครัวด้วย” หญิงไทยที่ผ่านการมีลูกมักจะไม่ค่อยต้องการมีลูกใหม่กับสามี เช่นในงานวิจัยของ Ratana เนื่องจากต้องการทุ่มเทให้กับลูกที่มีอยู่แล้ว แต่ถ้าสามีต้องการก็อาจยอม ความขมขื่นจากการแต่งงานกับคนไทย Chumnankul (2005:1, 6 อ้างถึงใน Bhassorn Limanonda, 2007 : 101) บรรยายความรู้สึกที่หญิงไทยมีต่อสามีฝรั่งว่า พวกเธอได้พบข้อดีจากการเปิดรับแนวคิดและวิถีปฏิบัติเรื่องเพศสภาวะ เพศวิถี และการแต่งงานแบบตะวันตก ในขณะที่ฝ่ายชายก็มีความประทับใจต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทไทย และรักในตัวภรรยามาก สังคมที่ผู้หญิงเหล่านี้เกิดและเติบโตมาให้ความสำคัญความกตัญญู และความสามารถของลูกสาวในการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ คนที่สามารถส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่พี่น้องอยู่ได้อย่างสบาย มีบ้านใหญ่โต มีรถขับ จะเป็นคนมีหน้ามีตา เป็นที่ยอมรับ Bhassorn อ้างถึงข้อค้นพบในงานวิจัยเกี่ยวกับหญิงไทยที่สมรสและอพยพไปอยู่เยอรมนีของ Nittayananta et al. (2001: 46-47) ว่ายามที่พวกเธอกลับมาเยี่ยมบ้านก็จะใช้ความร่ำรวย และทรัพย์สินเพื่อแสดงให้คนในสังคมเห็นว่าประสบความสำเร็จ

โดยจะนำเงิน เสื้อผ้า เครื่องประดับราคาแพง บางครั้งก็นำสามีกลับมาอวด ภาพเหล่านี้ตอกย้ำความคิดคนในหมู่บ้านว่าการแต่งงานกับฝรั่งทำให้ร่ำรวย สุขสบาย จนหญิงคนอื่นๆ ให้อยากเจริญรอยตาม

กระบวนการในการเข้าสู่การสมรสหรือมีความรักข้ามวัฒนธรรม

Bhassorn (2007, 94-99) กล่าวถึงกระบวนการในการแสวงหาสามี และการตัดสินใจแต่งงานของหญิงไทยว่ามีแนวทางดังต่อไปนี้

1. พบโดยไม่ตั้งใจ vs วางแผนหาคู่ การพบกันของชายหญิงอาจเกิดจากการพบโดยบังเอิญ หรือการที่มีความตั้งใจจะหาคู่เป็นหญิงไทย หรือเป็นชายต่างชาติ
2. การโฆษณาหาคู่ผ่านนายหน้าจัดหาคู่ ซึ่งคิดค่าบริการในการดำเนินการ โดยหญิงไทยให้ข้อมูล รูปถ่าย ส่วนนายหน้าก็จะนำเสนอประวัติหญิงสาวให้ตรงกับความต้องการของชายต่างชาติ นายหน้าจะช่วยจัดการเรื่องเอกสารให้ด้วย
3. เจ้าสาวส่งทางไปรษณีย์ มีนายหน้าติดต่อหาผู้หญิงให้ชายต่างชาติที่ต้องการมีภรรยาชาวไทยโดยฝ่ายชายจ่ายเงินให้แก่ทางนายหน้าเพื่อหาเจ้าสาวในคุณสมบัติที่ต้องการ
4. การสนทนาออนไลน์ (Cyber Chatting) หรือการเดทออนไลน์ เป็นวิธีที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่หญิงสาว โดยจะเข้าไปใช้บริการเว็บไซต์ที่เป็นพื้นที่ให้หญิงชายมาพบกันออนไลน์ เช่น Thaidarling.com Thaicupid.com Thaisweetheart.com Thailovelink.com โดยเว็บเหล่านี้มีบริการจับคู่ หาคู่แต่งงานให้ มีกิจการตัวแทนหาคู่ในท้องถิ่นที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำด้วยการช่วยเหลือด้านการใช้อินเทอร์เน็ต และภาษาอังกฤษ (Sirijit Sunanta, 2008 : 17) เช่นเดียวกับร้านอินเทอร์เน็ตบางแห่งก็มีบริการเสริมสำหรับคนที่ต้องการหาสามีฝรั่ง หากหาคู่สำเร็จกิจการตัวแทนช่วยหาคู่ออนไลน์จะได้รับส่วนแบ่งจากเงินสินสอดเป็นค่าตอบแทน
5. การย้ายถิ่นข้ามแดนเป็นลูกโซ่ (Chain Migration) เกิดจากการที่สมาชิกในครอบครัวหรือในหมู่บ้านประสบความสำเร็จจากการแต่งงานกับชาวต่างชาติทำให้คนอื่นๆ ต้องการความสำเร็จเดียวกัน เมื่อมีคนที่น่าล่อลวงหน้าได้สร้างรากฐานที่มั่นคงแล้วก็จะชวนน้องสาว

ถูกพี่ลูกน้อง และเหล่าญาติผู้หญิงให้อภัยพหุเช่นกัน เพื่อไปช่วยกิจการในต่างประเทศ ทำให้เหล่าญาติสาว ๆ มีโอกาสพบกับชายต่างชาติและแต่งงานไปตามๆกัน

พัทยา เรือนแก้ว (2541) กล่าวว่า การจะมีหญิงไทยไปแต่งงานกับชาวต่างชาติ ก็จะต้องมีชาวต่างชาติที่พร้อมใจจะแต่งงานกับหญิงไทย กระบวนการในการเข้าสู่การสมรสหรือมีความรักข้ามวัฒนธรรมนั้น จึงมักเริ่มจากการความสนใจ หรือยินยอมที่จะมีคู่เป็นชาวต่างชาติของหญิงไทย และฝ่ายชายต่างชาติก็ประสงค์ที่จะมีคู่เป็นหญิงไทย โดยความสนใจก็เกิดจากแรงจูงใจที่ได้กล่าวถึงไปข้างต้น

เมื่อมีความต้องการที่จะหาสามีต่างชาติหญิงไทยจะเริ่มหาข้อมูลซึ่งมักจะได้จาก “เครือข่าย” ซึ่งก็คือญาติมิตรที่ประสบความสำเร็จในแต่งงานกับคนต่างชาติ หลังจากนั้นก็จะทำการหาสามี ไม่ว่าจะเป็นการไปยังที่ซึ่งจะได้พบชาวต่างชาติ หรือจะอาศัยการแนะนำจากญาติ โดยเชื่อว่าน่าจะได้รับการคัดกรองในระดับหนึ่งมาแล้ว หรือจะเป็นการแชตพูดคุยกันผ่านเว็บไซต์ หรือโปรแกรมสนทนา MSN หรือ Skype เพื่อสร้างความคุ้นเคย ก่อนที่ฝ่ายชายจะมา “คู่ตัว” ที่ไทย หากเป็นไปโดยดีก็จะนำไปสู่การคบหาที่จริงจัง และแต่งงาน หลังจากนั้นหญิงไทยอาจจะยังคงอยู่ในไทยต่อไปโดยฝ่ายชายย้ายมา หรือจะย้ายไปอยู่กับฝ่ายชายที่ต่างประเทศ

ปัญหาที่ประสบ

ปัญหาที่หญิงไทยซึ่งสมรสหรือมีความรักข้ามชาติได้รับการศึกษาในงานวิจัยหลายชิ้น ในหลายช่วงเวลา โดยสามารถแบ่งเป็นปัญหาที่เกิดในช่วงหาคู่ และคบหาก่อนตกลงสมรส ระหว่างเตรียมการสมรส และ ระหว่างการสมรส ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาที่เกิดในช่วงหาคู่ และช่วงคบหาก่อนตกลงสมรส หมายถึง ช่วงที่ทำการแสวงหาคู่ ช่วงเวลาการศึกษาดูใจ ก่อนที่จะตัดสินใจตกลงปลงใจกับฝ่ายชาย ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ได้แก่

- 1.1 ปัญหาความเสี่ยงการตกเป็นเหยื่อมิจฉาชีพ โดยเฉพาะ การหาคู่ในโลกโซเชียลก็มี ความเสี่ยงเพราะการไม่เคยพบหน้า ทำให้มีมิจฉาชีพฉวยโอกาสโดยอาศัย

อุปสรรคด้านภาษา และความรู้ เข้ามาหลอกลวงด้วยเล่ห์สารพัด การหาด้วยตัวเองมีความเสี่ยงมากกว่าการมีแม่สื่อที่เป็นเครือข่าย (ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยกรองคนได้ในระดับหนึ่ง) สามารถจำแนกประเภทมิชฌาชีพได้ดังนี้

1.1.1 ขบวนการค้ามนุษย์ ล่อลวงหญิงค้าประเวณี

1.1.2 ขบวนการล่อโก่ง เช่น หลอกเป็นนายหน้าหาสามีให้ หรือหลอกว่าจะพามาหางาน หาขายต่างชาติให้แต่งงาน แล้วไม่ทำตามสัญญา

1.1.3 ขบวนการฟอกเงิน หรือ หลอกลวงให้ทำธุรกรรมผิดกฎหมาย อาทิ หลอกว่าจะมาหาแล้วติดต่อมาว่าถูกกักตัวจึงขอยืมเงินเพื่อจ่ายสินบน หรือ ค่าปรับ เพื่อให้เจ้าหน้าที่สนามบินปล่อยตัว เมื่อฝ่ายหญิงหลงเชื่อโอนเงินก็จะหายหน้าเชิดเงินไป หรือ หลอกว่าจะมาแต่งงาน และได้โอนเงินมาเป็นค่าทองสินสอด แต่ฝ่ายหญิงต้องช่วยออกเงินค่าโอน

1.2 ปัญหาการสื่อสาร ทั้งด้านภาษา และวัฒนธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจผิด

1.3 ปัญหาความท้อแท้เหนื่อยใจ เนื่องจากหาคู่ไม่ได้ หรือไม่เจอคนที่ดี หรือที่พอใจ

1.4 ปัญหาความซื่อสัตย์ ความรู้สึกไม่มั่นคง จะเกิดในกรณีที่มีคนรักต่างชาติแล้วแต่ฝ่ายชายกลับประเทศไป ฝ่ายหญิงกังวลกลัวคนรักเปลี่ยนใจ หรือเป็นฝ่ายนอกใจแทน

2. ปัญหาระหว่างการเตรียมการสมรส หมายถึง ช่วงเวลาหลังจากได้คบหา และตัดสินใจที่จะแต่งงานแล้ว เป็นช่วงแห่งการเตรียมตัวเพื่อปรับเข้าหาชีวิตใหม่ การเตรียมตัวทางภาษา เอกสารทางกฎหมาย และการทำความเข้าใจเรื่อง “ค่าสินสอด” ซึ่งชาวต่างชาติไม่คุ้นเคย

3. ปัญหาหลังการสมรส หมายถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากทำการสมรส

3.1 ปัญหาความไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมวัฒนธรรมใหม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หญิงไทยที่ไม่ทราบพื้นฐานสังคมของสามีชาวต่างชาติ เช่น หญิงไทยที่สมรสกับ

ชาวอิตาลีมักมีความคาดหวังว่าจะได้อยู่อย่างสบาย แตกต่างจากบ้านเกิด ไม่ต้องทำงานบ้าน มีเงินใช้ และอยู่กับสามีเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง กลับพบว่าสังคมอิตาลีนั้นมีระบบครอบครัวที่แข็งแกร่ง ญาติพี่น้องใกล้ชิด ทำให้สะใภ้ที่เป็นคนนอกต้องปรับตัวอย่างหนักเพื่อให้เข้ากับเครือญาติ ลูกชายจะยังอยู่บ้านเดียวกับแม่ ทำให้เกิดปัญหาแม่ฝัว – ลูกสะใภ้ อีกทั้งครอบครัวอิตาลี ยังคาดหวังให้สะใภ้มีความเป็น “แม่บ้าน” ทำให้หญิงไทยที่ไม่ได้เตรียมใจเกิดความผิดหวังด้วยความไม่เข้าใจ ก่อให้เกิดความเครียด (จากรายงาน “บทสรุปภาพรวมข้อมูลคนไทยในประเทศอิตาลี” ข้อมูลจากสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอิตาลี)

3.2 ปัญหาจากการรับภาระทางเศรษฐกิจ เนื่องจากพวกเขาถูกคาดหวังความช่วยเหลือจากทางบ้าน ต้องส่งเงินให้พ่อแม่ ส่งเสียน้อง หรือลูกติด รวมถึงแรงกดดันจากเครือญาติซึ่งเรียกร้องความช่วยเหลือจากผู้หญิงที่แต่งงานกับชาวต่างชาติ ด้วยเชื่อว่าพวกเขาโชคดีมีเงินแล้วก็ต้องสงเคราะห์ญาติพี่น้องวงศ์วาน ผู้หญิงหลายคนจึงต้องทำงานหนัก หรือหากไม่ได้ทำงานก็ต้องขอเงินของสามีเพื่อส่งไปทางประเทศไทย หากสามีไม่ยินยอม ไม่เข้าใจ ก็จะทำให้เกิดปัญหา ผู้หญิงมักเกิดความเครียดว่าสามีไม่เข้าใจ เมื่อไม่สามารถทำตามความคาดหวังของทางบ้านได้ พวกเขาจะเกิดความเครียดว่าไม่สามารถทำให้พ่อแม่มีหน้ามีตา หรือถูกครหาว่าอกตัญญู (Jongwilaiwan, 2008)

3.3 ปัญหาการสื่อสาร ได้แก่ การขาดความรู้ภาษาประเทศปลายทาง โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ หรือภาษาอื่นๆของยุโรป เกิดปัญหากับครอบครัวสามี

3.4 ปัญหาการปรับตัวของลูกติดจากสามีเก่า ถูกกล่าวถึงในเอกสารโครงการ โครงการ “ห่วงใยไกลบ้าน” ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศจัดเพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน/แรงงานไทย ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย (นอร์เวย์-สวีเดน-เดนมาร์ก) ปี พ.ศ. 2555 ว่า กรณีที่มีลูกติดจากสามีเก่าชาวไทย และติดตามมารดาไปยังประเทศ

ใหม่ ลูกติดบางคนไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ได้ และเสี่ยงต่อการหันหน้าเข้าหาอบายมุข หรือยาเสพติด

- 3.5 ปัญหาการตกเป็นคนขายขอบเพราะความไม่รู้เป็นปัญหาที่สอดคล้องกับปัญหาการสื่อสารทำให้ไม่สามารถเข้าใจสิ่งแวดล้อม กฎหมาย ผู้คนได้ นอกจากนี้กฎหมายแต่ละประเทศก็ตั้งกำแพงสกัดคนอพยพผ่านการแต่งงานไว้สูง เช่น ประเทศสิงคโปร์
- 3.6 ปัญหาทางจิตใจ เช่นการถูกดูถูกดูแคลน ถูกปฏิบัติด้วยเหมือนเป็นหญิงค้าบริการ เข้ากับครอบครัวใหม่ วัฒนธรรมใหม่ไม่ได้ หรือความว้าเหว่เพราะต้องอยู่ห่างจากครอบครัว เพื่อน รวมถึงการไม่ได้สังคมกับคนไทย มีความน้อยเนื้อต่ำใจ สิ้นหวัง โดยเฉพาะที่เกิดจากปัญหาการขอวีซ่าถาวร หรือขอสถานภาพพลเมืองยามที่พวกเขาไปเข้าสังคมคนไทยด้วยกันแล้วเกิดการคิดเปรียบเทียบกับคนอื่น
- 3.7 ปัญหาการถูกหลอก เพราะเมื่อไปถึงปลายทางแล้วกลับถูกบังคับให้ทำงาน หรือค้าบริการ พร้อมถูกข่มขู่ ความที่ต้องการวีซ่าถาวรทำให้ผู้หญิงไม่หนีจนครบกำหนดเพื่อยื่นเรื่องขอวีซ่าถาวร
- 3.8 ปัญหาเกี่ยวกับผู้สมรส อาทิ ปัญหาทำร้ายร่างกาย ความหึงหวง เรื่องการเลี้ยงดูลูกติดของตนเอง หรือสามี ปัญหาการสื่อสารกับผู้สมรส เช่น คนไทยมักจะเก็บงำทุกอย่างเอาไว้ในใจ ไม่ต้องการแสดงออกมา ในขณะที่คนอเมริกันจะพูดออกมาตรงๆ ชัดเจน และไม่ชอบที่คู่ของตนไม่พูดอะไรเลย หรือไม่สามารถเข้าใจการสื่อสารความหมายบทยาทของครอบครัว และเครือข่ายของตน กับผู้สมรส รวมถึงความต้องการได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวผู้สมรสด้วย (นิลอุบล บัวงาม, 2545) ปัญหาการถูกทำร้ายร่างกาย หรือ ถูกสามีทอดทิ้ง นำไปสู่การพยายามหลบหนีจากสามี การหย่าร้าง ซึ่งบางรายก็ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกฎหมาย เช่นในกรณีของ กนกรัตน์ นิยมสมุทร บุธ ประธานมาพันธ์สมาคมเครือข่ายคนไทยคู่สมรสต่างชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งถูกสามีชาวสหราชอาณาจักร

ทอดทิ้งและถูกปฏิเสธการให้วีซ่าเมื่อเธอต้องการเดินทางกลับไปอังกฤษเพื่อ
ดำเนินการฟ้องหย่า

แนวคิดสตรีนิยมสายวัฒนธรรม (Cultural Feminism)

แนวคิดสตรีนิยมสายวัฒนธรรมเป็นแนวคิดสตรีนิยมที่มองว่า ผู้หญิงมีความแตกต่างจากผู้ชาย
คุณสมบัติของเพศหญิงที่เดิมถูกมองว่าเป็นข้อด้อยได้ถูกให้ความหมายใหม่ในฐานะ“ศักยภาพ”ที่
ทรงคุณค่าแทน

แนวคิดสตรีนิยมสายวัฒนธรรมมีแนวคิดที่ว่าแทนที่จะพุ่งเป้าไปที่การพยายามเปลี่ยนแปลงทาง
การเมืองแนวคิดนิยมสายวัฒนธรรมกลับมองไปยังการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่กว้างกว่า
นอกจากนี้ยังเป็นสายที่ตระหนักถึงความสำคัญของการที่ผู้หญิงจะหันมาคิดในเชิงวิพากษ์และการ
พัฒนาตนเองของผู้หญิง

สังคมผู้หญิงตามแนวคิดของสตรีนิยมสายวัฒนธรรมคือ แนวทางอย่างมาตาธิปไตย กล่าวคือ
สังคมของผู้หญิงที่มีผู้หญิงที่เข้มแข็งเป็นผู้นำ และชี้นำแนวทางของสังคมด้วยคุณค่า และวิถีทางของ
ผู้หญิง เช่น การเป็นผู้รักสันติ การร่วมมือร่วมใจกัน การหาข้อตกลงยุติความแตกต่างโดยปราศจากความ
รุนแรง และกฎในการดำเนินชีวิตที่เน้นสร้างความสมานฉันท์ปรองดอง (Donovan, 2000)

แนวคิดการเสริมพลังของสตรี (Women Empowerment)

แนวคิดการเสริมพลังนั้น มีหัวใจสำคัญที่ “พลัง” ซึ่ง พลัง หรืออำนาจนั้นมีความหมายอยู่ใน
หลายวิถีทาง ได้แก่

- พลังครอบงำ หรือ อำนาจเหนือบางอย่าง (Power Over) หมายถึงพลังที่เกี่ยวกับ
ความสัมพันธ์ในรูป ผู้อยู่เหนือบัญชา (นาย) ผู้อยู่ใต้บัญชา (บ่าว) เป็นพลังด้านที่
เกี่ยวกับความรุนแรง การคุกคาม ต้องมีผู้กระทำ และถูกกระทำ

- พลัง หรืออำนาจที่จะกระทำบางอย่าง (*Power To*) หมายถึง การมีพลังที่จะตัดสินใจ พลังที่จะแก้ปัญหา สร้างสรรค์ หรือกระทำการใดๆ
- พลังหรืออำนาจที่จะทำบางอย่างร่วมกัน (*Power With*) หมายถึง พลังที่สัมพันธ์กับการ ร่วมกับผู้อื่นที่มีเป้าหมายเดียวกัน หรือมีความเข้าใจเดียวกันในการบรรลุเป้าหมาย
- พลังหรืออำนาจจากภายใน (*Power Within*) หมายถึง พลังในตัวเอง ที่จะมีความมั่นใจ ตระหนักรู้ในศักยภาพของตัวเอง และสามารถยืนหยัดได้อย่างมั่นใจ (Williams et al, 1994 อ้างถึงใน Oxaal & Baden, 1997)

สำหรับแนวทางของนักเคลื่อนไหวเพื่อสตรีนั้นจะเน้นพลังในการสร้างกลุ่มแนวร่วม (*Power With*) และการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับพลังจากภายใน (*Power Within*)

Oxaal & Baden ได้รวบรวมทัศนะหลายๆด้านเกี่ยวกับการเสริมพลังไว้ดังนี้

1. การเสริมพลังเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (*The Human Development Report, 1995*)
 - กระบวนการพัฒนาต้องกระทำโดย กลุ่มคนนั้น ไม่ใช่เพื่อกลุ่มคนนั้น อย่างเดียว ผู้ที่จะได้รับการเสริมพลังต้องได้มีส่วนในการตัดสินใจ และ กระบวนการที่จะมีผลต่อชีวิตของพวกเขาหรือเธอ
2. การเสริมพลังเป็นกระบวนการที่ท้าทายการกดขี่ และความไม่เท่าเทียมกัน (*Oxfam, 1995*)
 - การเสริมพลังท้าทายการกดขี่ในแบบต่างๆที่กำกับผู้คนนับล้านให้เล่น ตามบทบาทในสังคมที่กำกับว่าพวกเขาไม่เท่าเทียมกัน หรือ ปฏิเสธสิทธิ มนุษยชนของพวกเขา
3. การเสริมพลังไม่ใช่การแทนที่การเสริมพลังหนึ่ง ด้วยการเสริมพลังอีกแบบหนึ่ง
 - การเสริมพลังหญิงจะนำไปสู่การปลดปล่อยผู้ชายจากระบบค่านิยมผิดๆ และแนวคิดกดขี่ผู้หญิง มันควรจะนำไปสู่สถานการณ์ที่ทั้งสองข้าง สามารถรวมเป็นหนึ่งได้โดยไม่ยึดติดเรื่องเพศ และใช้ความสามารถของ

ตัวเองให้เต็มศักยภาพเพื่อสร้างสังคมมนุษย์เพื่อทุกคน (Akhtar 1992 อ้างถึงใน Batliwal 1994:131)

4. การเสริมพลังเป็นกระบวนการที่ต้องทำแบบล่างขึ้นบน ไม่สามารถทำจากบนลงล่าง

- ผู้เชี่ยวชาญแต่เป็นคนวงนอกไม่สามารถควบคุมผลอันเกิดจากการเสริมพลังที่คนกลุ่มหนึ่งทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่งโดยแฝงเจตนาซ่อนเร้นที่จะควบคุม (Rowlands, 1995: 104)

การเสริมพลังของผู้หญิงควรมาจากภายใน ไม่ใช่ภายนอกโดยรัฐหรือองค์กรใดที่จะละเลยเสียงของพวกเธอ ผู้หญิงต้องเป็นผู้เสริมพลังให้ตัวเอง แต่องค์กรภายนอกก็สามารถช่วยสนับสนุนได้ Kabeer (2003:170) กล่าวว่า การเสริมพลังนั้นต้องมาจากในตัวของผู้หญิงคนนั้นเอง ผู้หญิงต้องสามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง การเสริมพลังจึงควรมีความหมายว่า “กระบวนการที่ทำให้คนที่ถูกปฏิเสธให้ไร้ความสามารถในการตัดสินใจ ได้เป็นผู้สามารถตัดสินใจเองได้)

กลุ่มแนวคิด และทฤษฎีการข้ามวัฒนธรรม และคนอพยพ

แนวคิดชุมชนทางวัฒนธรรมในต่างแดนและการสื่อสารในชุมชนทางวัฒนธรรมในต่างแดน (Diaspora Community & Communication)

ในแนวคิดนี้ มีประเด็นสำคัญ 2 ประการ ที่ต้องทบทวนเพื่องานวิจัยนี้ ได้แก่

- 1) การเคลื่อนย้ายของคนพลัดถิ่น และการปรับตัวของคนพลัดถิ่น มีกระบวนการและปัญหาอะไร
- 2) การสื่อสารในชุมชน และนอกชุมชนทางวัฒนธรรมในต่างแดนมีลักษณะอย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ค่านิยม เทคโนโลยีการสื่อสาร ข่าวสาร การเคลื่อนย้ายประชากร การย้ายถิ่นฐาน กระแสการเปลี่ยนแปลง มนุษย์เปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีต่อเวลา และพื้นที่

เกิดเป็นกระบวนการไหลบ่าข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมของโลก ซึ่งเกิดจากการที่เวลาและพื้นที่ในยุคโลกาภิวัตน์ถูกย่อส่วน บีบอัดลงจนสร้างความรู้สึกว่าความห่างไกลนั้นอยู่เพียงถัดมือเดียว Appadurai (1990, อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, 2548) ได้ประมวลภูมิทัศน์กระบวนการไหลข้ามพรมแดนของโลกไว้ 5 มิติ ได้แก่ มิติด้านผู้คน มิติด้านเทคโนโลยี มิติด้านเงินหรือทุน มิติด้านสื่อ และมิติด้านข่าวสาร / ความคิด ด้วยมิติทั้ง 5 ที่เกิดขึ้น มนุษย์ไม่ถูกจำกัดให้อยู่ หรือรับรู้แต่สิ่งที่มีเฉพาะในชุมชนเดิมที่ตนถือกำเนิด แต่รับรู้เรื่องราวนอกชุมชนของตนได้ราวกับประสบด้วยตัวเอง มีเทคโนโลยีสื่อสารใหม่ๆ ได้รับรู้ข่าวสาร และความคิดนอกชุมชน อีกทั้งมีความกล้า และช่องทางที่จะออกไปจากชุมชนเดิมไปอยู่ในฐานะคนพลัดถิ่น (Diaspora) ไม่ว่าจะเป็นการไปเผชิญโชค ทำงาน การออกไปแสวงหาที่ซึ่งความรู้ของตนจะได้ใช้ประโยชน์ การออกไปศึกษาต่อ หรือแม้แต่การแสวงหาผู้ครองใจในต่างแดน ซึ่งอาจพลิกเป็นโอกาสให้สามารถย้ายถิ่นถาวรได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ลักษณะของคนพลัดถิ่น

Robin Cohen (1997) ได้ตั้งกรอบคุณสมบัติของการพลัดถิ่นไว้ดังนี้

1. แพร่กระจายจากแผ่นดินแม่ดั้งเดิมสู่ต่างแดน มักเป็นด้วยความทุกข์เชิงเผด็จการ
2. หรืออาจเป็นการออกจากแผ่นดินแม่เพื่อหางานทำการค้า หรือสนองต่อความทะเยอทะยานแห่งอาณานิคม
3. มีความทรงจำร่วม และมาหาคร่ำครวญเกี่ยวกับแผ่นดินแม่ รวมถึงสถานที่ ประวัติศาสตร์ และความสำเร็จยิ่งใหญ่
4. มีความคิดคำนึงถึงแผ่นดินบรรพบุรุษอย่างเป็นอุดมคติตามคำบอกเล่า รักษาซากเหง้า ความผูกพัน ทำนุบำรุงรักษาไม่ให้เสื่อมคลาย
5. เกิดกระบวนการพยายามจะคืนถิ่น
6. การอ้างความตระหนักถึงความเป็นชาติพันธุ์สูง และยาวนาน โดยมีพื้นฐานอยู่บนความรู้สึกพิเศษที่ไม่เหมือนชาติพันธุ์อื่น มีประวัติศาสตร์ร่วมกันกับแผ่นดินแม่ และอ้างความเชื่อในสิ่งเดียวกัน

7. การมีปัญหาเกี่ยวกับประเทศที่ไปอาศัย เช่น ไม่เป็นที่ยอมรับ หรือ ไม่ยอมรับวัฒนธรรมของประเทศที่ไปอาศัย
8. มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และผนึกกำลังสามัคคีกลมเกลียวกับเพื่อนร่วมชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศอื่นด้วยกัน
9. มีโอกาสที่จะสร้างวิถีชีวิตที่สร้างสรรค์ เพื่อฟู และมียุทธศาสตร์เฉพาะ ในประเทศเจ้าบ้านที่มีใจยอมรับพหุลักษณะ

แม้จะใช้ชีวิตอยู่ในต่างแดนและพยายามเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนใหม่ หากในขณะเดียวกันคนพลัดถิ่นก็ยังคงมีความห่วงหาอาวรณต่อรากเดิมของตน จนเกิดการรวมตัวของคนพลัดถิ่นในต่างแดนในรูปแบบต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนไชน่าทาวน์ อินเดียทาวน์ (ลิตเติลอินเดีย) ในประเทศต่างๆที่ยังเป็นหัวใจของชุมชนชาวจีน กับ ชาวอินเดีย ถึงแม้ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่นอกพื้นที่นี้แล้ว มีการตั้งสมาคมชาติพันธุ์ การสร้างโรงเรียนของลูกหลานคนพลัดถิ่นหรือจัดหลักสูตรภาษาและวัฒนธรรมให้เด็กที่เกิดในต่างแดน ไปจนถึงการสร้างสื่อของคนเชื้อชาติคนที่ใช้ภาษาแผ่นดินแม่ (Diasporic Media) การพยายามย้าเตือนตนกับลูกหลานให้ระลึกถึงรากเหง้าของตน หรือพยายามจะกลับมาสู่แผ่นดินแม่ เช่น การที่วัดไทยจัดการสอนภาษาไทย และศิลปวัฒนธรรมไทยให้ลูกหลานคนไทยที่เกิดในต่างแดน เพื่อให้จดจำรากเหง้าของตนได้

กระบวนการอพยพ และการปรับตัวเข้าสู่ประเทศปลายทาง

ปัจจัยบางประการจากประเทศต้นทาง ซึ่งมักเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ได้ “ผลักดัน” ให้เกิดการอพยพไปยังประเทศปลายทางซึ่งสามารถ “ดึง” คนจากประเทศอื่นเข้าไปหา เป็นทฤษฎีที่เรียกว่า Push-Pull สิ่งดึงดูดคนให้มุ่งไปยังประเทศปลายทางเหล่านี้ อาจเป็นภาพของความเจริญ สวัสดิการที่ต้องการได้รับ รายได้ที่สูงขึ้น และ นโยบายที่ประเทศนั้นๆมีต่อผู้อพยพ เมื่ออพยพสู่ประเทศปลายทาง คนพลัดถิ่นหรือคนอพยพ ก็จะต้องมีการปรับตัว ซึ่งก็จะแตกต่างกันไป Sorrells ได้ยกตัวอย่าง การอพยพของคนเข้าสู่สหรัฐอเมริกา และถูก “หลอมรวม” เข้าสู่วัฒนธรรม และสังคมอเมริกัน สหรัฐอเมริกาถูกเรียกว่า Melting Pot หรือ หม้อหลอม อย่างไรก็ตาม ในยุคสมัยต่อมา ความนิยมที่จะชูความหลากหลายใน

สังคม หรือ Pluralism ได้เกิดขึ้น และสนับสนุนให้ผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม ชำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเอาไว้เพื่อให้สังคมมีความหลากหลาย (Sorrells, 2013)

สำหรับการปรับตัวทางวัฒนธรรมในระดับบุคคลนั้น เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง Sverre Lysgaard (1955, กล่าวถึงใน Sorrells, 2013) ศึกษาปฏิกิริยาของนักศึกษานอร์เวย์ที่เข้าร่วมโครงการศึกษาในต่างประเทศในสหรัฐอเมริกา และได้ระบุ 3 ช่วงของการปรับตัวทางวัฒนธรรม เรียกว่า *U-Curve Model* เอาไว้ดังนี้

1. ช่วงเวลาตื่นเต้น (anticipation) เป็นช่วงที่คนอพยพรู้สึกตื่นเต้นกับสิ่งแวดล้อมแปลกใหม่
2. ช่วงภาวะ Culture Shock เป็นช่วงที่ความตื่นเต้นได้ซาลง ความรู้สึกผิดแผกแตกต่าง ความอึดอัดไม่สบายใจเพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่เคยชินจะชัดเจนขึ้น อาจเกิดการเจ็บป่วยเนื่องจากผิดลมฟ้าอากาศ ผิดอาหาร
3. ช่วงภาวะปรับตัว เป็นช่วงที่คนอพยพปรับตัว และต่อรองกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ทั้งด้านงาน ภาษา และ อวัยวะภาษาต่างๆ กฎ คุณค่าทางสังคม ขนบธรรมเนียม ลักษณะนิสัยของผู้คน ระดับการปรับตัวนั้นแตกต่างกันออกไป ตามความต้องการของคนอพยพ ระดับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของบ้านเกิด กับแผ่นดินใหม่ รวมถึง เพศ ชาติพันธุ์ และพื้นเพทางเศรษฐกิจสังคมของคนอพยพนั้นๆ

ประสบการณ์ในต่างแดนมีผลต่อตัวคนอพยพเมื่อเดินทางกลับบ้านเกิด ถึงการปรับตัวเพื่อกลับสู่สังคมประเทศดั้งเดิมของคน เกิดเป็นรูปแบบที่เรียกว่า W-curve Model (Gullahorn & Gullahorn, กล่าวถึงในเล่มเดียวกัน)

Robin Cohen กล่าวถึงรูปแบบการปรับตัวเข้ากับประเทศปลายทาง เรียกว่า การปรับตัวสองระยะ (Two stages of adaptation)

1. การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม :

- ในมิติแรก คนพลัดถิ่นอยู่ในขั้นทำใจยอมรับ และรับเอาองค์ประกอบพื้นฐานของวัฒนธรรมในสังคมท้องถิ่น ภาษา และแนวทางการใช้ชีวิต วิธีการทำงาน และความบันเทิงที่คนในสังคมเจ้าบ้านนิยม รวมถึงการแต่งกาย และอาหาร การที่จะอยู่ได้อย่างประสบความสำเร็จอย่างน้อยต้องปรับตัวได้ในระดับหนึ่ง
- ในมิติที่สอง คนพลัดถิ่นจะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายในสถาบันหลักในสังคมเจ้าบ้าน ได้แก่ การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา และการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคมเจ้าบ้าน ปัญหาที่พบคือ บางครั้งคนพลัดถิ่นก็ไม่สามารถรับรู้ หรือทำความเข้าใจบางสิ่งในสังคมใหม่ได้

2. การผสมกลมกลืนให้เข้ากับวัฒนธรรม: การกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในสังคมเจ้าบ้าน ปัญหาที่พบคือ บางครั้งคนพลัดถิ่นก็ไม่สามารถรับรู้ หรือทำความเข้าใจบางสิ่งในสังคมใหม่ได้

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศปลายทาง กับคนพลัดถิ่น

John Berry (1992, กล่าวถึงใน Sorrells, 2013) กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศปลายทางกับคนพลัดถิ่นที่อพยพไปอาศัย ว่ามี 4 ลักษณะ อันได้แก่

- 1) Assimilation คือการที่ คนพลัดถิ่นให้คุณค่าวัฒนธรรมประเทศปลายทางมากกว่าวัฒนธรรมตามเหง้าของตน
- 2) Separation คือการที่คนพลัดถิ่นให้คุณค่าวัฒนธรรมตามเหง้าของตนมากกว่าวัฒนธรรมประเทศปลายทางที่เป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก เกิดจากความต้องการที่จะดำรงเอกลักษณ์ตามชาติพันธุ์ตนเองไว้
- 3) Marginalization คือ การที่คนพลัดถิ่นไม่ยึดถือทั้งวัฒนธรรมตามเหง้าของตน หรือวัฒนธรรมปลายทางที่เป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก ทำให้เกิดความรู้สึกกลายเป็นคนนอก อย่างไรก็ตาม ข้อนี้อาจกลายเป็นพลังขับเคลื่อนคนพลัดถิ่นได้ในบางสถานการณ์

- 4) Integration คือการที่คนพลัดถิ่นให้คุณค่าวัฒนธรรมทั้งสองชั่ว คนพลัดถิ่นยังคงธำรงวัฒนธรรมตนไว้ เช่น ไม่หลงลืมภาษา แต่ก็เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสหลักได้อย่างไม่ขัดข้อง

สิ่งที่ที่คนพลัดถิ่นเผชิญระหว่างกระบวนการปรับตัวสู่แผ่นดินใหม่

Esman (2009) ได้รวบรวมปัญหา และกระบวนการของคนพลัดถิ่นจากหลายกรณีทั่วโลก สิ่งที่ Esman พูดถึงเป็นอย่างแรก คือคำถามว่าชุมชนคนพลัดถิ่นดำรงความเป็นชุมชนที่แปลกแยกหรือไม่? ชุมชนคนพลัดถิ่นบางชุมชน โดยเฉพาะที่มีรากฐานมาจากสังคมซึ่งอุดมการณ์ทางศาสนาอย่างแรงกล้า และผู้นำ หรือ ชนชั้นนำของชุมชนต้องการให้คงเอกลักษณ์อันแปลกแยกไว้ ในขณะที่เดียวกันสมาชิกก็ต้องพยายามอยู่กับคนนอกชุมชน ปัญหาเหล่านั้น ได้แก่

ความคับข้องใจ จากการเป็นคนพลัดถิ่น

คนพลัดถิ่นมักประสบกับการเสียเปรียบทางกฎหมาย และความเท่าเทียมกัน จึงต้องมีกระบวนการเพื่อเรียกร้องสิทธิขึ้น

ตัวตนสองชั่ว

คนพลัดถิ่นอาจยอมรับอัตลักษณ์หลัก และแนวทางการใช้ชีวิตของสังคมเจ้าบ้าน เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสังคม แต่บางอย่างก็ยังรักษาความเป็นชาติเดิมตนไว้ หากไม่สามารถรักษาสมดุลได้ก็อาจเกิดความรู้สึกแตกแยกในตัวเอง

การแบ่งฝักฝ่าย

การแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย เป็นกลุ่มย่อยภายในหมู่คนพลัดถิ่น บ้างปรับตัวได้ บ้างรักษาความเป็นชาติเดิมไว้อย่างเหนียวแน่น ทำให้เกิดความแตกต่าง แตกแยกกัน

ปัญหาสำคัญร่วมกับคนพลัดถิ่นด้วยกัน

แม้ในหมู่คนพลัดถิ่นจะมีการช่วงชิงขัดแย้งกันเอง แต่ในบางกรณีก็มีปัญหาร่วมที่พวกเขา
ร่วมกันสู้ หากพวกเขาสามารถรวมตัวกันได้ก็จะมีพลังต่อรองกับประเทศที่อยู่อาศัยได้

การปรับตัวเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

เวลาเปลี่ยน คนในหมู่คนพลัดถิ่นก็จะเปลี่ยน รุ่นพ่อรุ่นแม่เองก็มีความแตกต่างกัน รุ่นลูกที่เกิด
ในแผ่นดินอื่นก็ต้องปรับตัวในอีกแบบ คนต่างรุ่น ต่างประสบการณ์ อาจมองต่างและเกิดความขัดแย้ง
กัน เช่น สังคมคนอินเดียอพยพที่รุ่นปู่ย่า และพ่อแม่ซึ่งเป็นรุ่นบุกเบิกยังคงความเคร่งครัดในวัฒนธรรม
ในขณะที่รุ่นต่อมาซึ่งเกิดในแผ่นดินใหม่เติบโตมาในสภาพสังคมที่แตกต่างจากคนรุ่นก่อนที่เติบโตใน
สังคมอินเดีย

การถูกทำให้เป็นเหยื่อ

บ่อยครั้งที่คนพลัดถิ่นถูกสังคมสร้างให้กลายเป็นเหยื่อ แต่การตกเป็นเหยื่อสามารถกลายเป็น
ข้อดีในการช่วยรวมใจเพื่อขับเคลื่อนชุมชนคนพลัดถิ่น แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้คนพลัดถิ่นระแวง
สังคมเจ้าบ้านจนไม่ยอมกลมกลืนหรือเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมประเทศเจ้าบ้าน

คนพลัดถิ่นที่ผิดแปลกแตกต่างจากคนหมู่มาก

คนพลัดถิ่นที่แตกต่างจากคนหมู่มากในด้านเชื้อชาติพันธุ์มักพบอุปสรรคในการได้รับการ
ยอมรับ และโอกาสในสังคมเจ้าบ้าน เช่น ชาวมุสลิมหรือซิกข์ที่ยังคงรักษาการแต่งกายตามประเพณี

การปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมเดิมให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่

ในขณะที่คนพลัดถิ่นปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมสังคมเจ้าบ้าน วัฒนธรรมของคนพลัดถิ่นก็
ปรับเปลี่ยนไปให้เข้ากับสังคมเจ้าบ้านด้วย จุดนี้อาจเป็นสิ่งที่ช่วยเปิดใจระหว่างกัน ตัวอย่างที่เห็นได้
ชัดเจนในสังคมไทย คือ อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนซึ่งมีต่อวัฒนธรรมไทย เนื่องจากชาวจีนก็เคยเป็นคน
พลัดถิ่นกลุ่มใหญ่ที่สุด และได้หลอมรวมกลายเป็นส่วนหนึ่งของชาติพันธุ์ไทย

การเกิดองค์กรคนพลัดถิ่น

องค์กรคนพลัดถิ่น คือองค์กรที่คนพลัดถิ่นสร้างขึ้น ประกอบด้วย

- 1) องค์กรที่เน้นการแสดงออกของคนพลัดถิ่น เช่น ด้านศิลปะวัฒนธรรม อาหาร
- 2) องค์กรที่เป็นเครื่องมือเพื่อสนองความต้องการเฉพาะของชุมชน เช่น โรงเรียนภาษาแม่ และภาษาเจ้าบ้าน ศาสนสถาน ชมรม สมาคม
- 3) องค์กรอาสาสมัคร เป็นองค์กรไม่แสวงผลกำไร
- 4) องค์กรเพื่อผลกำไร เช่น ร้านค้าสินค้าจากแผ่นดินแม่ อย่างร้านคนไทย ร้านคนอินเดีย

บทบาทสื่อของ คนพลัดถิ่น (Roles of Diasporic Media)

Siapera (2010: 97-102) กล่าวถึงบทบาทของสื่อของชนกลุ่มน้อย หรือคนพลัดถิ่น เช่น เว็บไซต์ มีข้อสำคัญสองประการคือ

- 1) เพื่อรักษาลิทธิในการสื่อสาร ในสังคมที่มีหลากหลายวัฒนธรรม เป็นการแสดงจุดยืนที่เข้มแข็ง และส่งเสริมความหลากหลายให้สังคมประเทศปลายทาง
- 2) เป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่คนพลัดถิ่น เพื่อให้มีช่องทางได้แสดงออกในชุมชน

กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน และ เครือข่ายการสื่อสารในรูปชุมชนออนไลน์

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดว่าด้วยชุมชนออนไลน์หรือชุมชนที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของชุมชนที่วิวัฒนาการไปด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ เราจำเป็นต้องกล่าวถึง และทำความเข้าใจกับ “ชุมชน” เสียก่อน

Ben et al. (2004) ให้ความหมายของชุมชนว่า 1) กลุ่มคนที่อาศัยบนพื้นที่กายภาพเดียวกันที่ใดที่หนึ่ง 2) กลุ่มคนที่มีความ “เหมือนกัน” ในระดับหนึ่งมารวมกันเป็น ชุมชนแห่งความสนใจร่วม ซึ่งมีเป้าหมาย ค่านิยม กฎ หรือ ความสนใจอื่นร่วมกัน 3) การรู้สึกถึงการเป็นชุมชน มีเกิดขึ้นเมื่อคนรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของการรวมตัวทางสังคม

Stacey (1974 อ้างถึงในกิตติ กันภัย: 2543) กล่าวถึงองค์ประกอบ 3 ประการของชุมชน ได้แก่ “เขตแดน” “ระบบสังคม” และ “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ชุมชน) หรือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน”

แนวคิดชุมชนดั้งเดิมแบบ *Gemeinschaft* และ สังคมเมือง (*Gesellschaft*)

Gemeinschaft และ *Gesellschaft* เป็นแนวคิดด้วยชุมชนและสังคมที่เสนอขึ้น โดยนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน Ferdinand Tönnies (1957) ในลักษณะเป็นโครงสร้างทางอุดมคติที่อธิบายการรวมกลุ่มของมนุษย์ โดยผู้ที่แปลผลงานของ Tönnies ได้แปล *Gemeinschaft* ว่า community หรือ ชุมชน และ *Gesellschaft* ว่า society หรือ สังคมเมือง

ลักษณะของชุมชนดั้งเดิมแบบ *Gemeinschaft* เป็นรูปแบบการรวมตัวที่มีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์พื้นฐานของมนุษย์ที่รวมตัวกันบนความเรียบง่ายซึ่งสามารถพบได้ชุมชนพื้นฐานแบบชุมชนในชนบท เป็นการรวมกลุ่มที่ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ หรือประกันสัญญาที่ตายตัว แต่อาศัยหลักของความคุ้นเคย เชื่อใจ อาทิ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เช่น แม่-ลูก เพื่อนบ้านละแวกเดียวกัน หมู่บ้านเดียวกัน เมืองเดียวกัน สมาชิกจะมีวัฒนธรรมเดียวกัน มิใคร่มีความแตกต่างแปลกแยก หน้าที่ในสังคมของสมาชิกถูกกำหนดโดยเพศและอายุ เช่น สังคมชนบทโบราณมีค่านิยมว่าผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เด็กผู้ชายไปเรียนหนังสือ ผู้หญิงดูแลครัวเรือน เด็กผู้หญิงเรียนรู้จากแม่ที่บ้านเพื่อเตรียมตัวออกเรือน เป็นต้น สถานภาพทางสังคมถูกกำหนดที่ชาติกำเนิด มีระบบเคารพผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ กฎระเบียบในชุมชนก็มาจากวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาเป็นข้อตกลงที่ยอมรับปฏิบัติกัน เครื่องแสดงฐานะคือ ที่ดิน ส่วนการสื่อสารก็จะเกิดผ่านการสื่อสารแบบพบหน้า

ในขณะที่สังคมเมือง หรือ Gesellschaft จะมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกว่า และห่างเหินกว่า โดยอยู่ในรูปของสังคมเมือง มีรัฐเป็นศูนย์กลาง ความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นจะต้องการผ่านการไต่ตรอง คำนวณผลที่ได้รับจากการมีความสัมพันธ์เสียก่อน สมาชิกในสังคมมีความแปลกแยกแตกต่างกัน และอาจมีลักษณะหรือวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งอาจมีความขัดแย้งกันเองได้ กฎเกณฑ์ที่ใช้ในสังคมเมืองแบบ Gesellschaft มีความเป็นกฎหมายที่บังคับชัดเจน เช่น รัฐธรรมนูญ หรือมติมหาชน ใช้เงินทอง ทรัพย์สินเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคม ส่วนลำดับชั้นในสังคมนั้นมีความซับซ้อนและไม่ได้เป็นสิ่งที่ยึดติดตายตัวเพราะสมาชิกของสังคมสามารถไต่ลำดับหรือตกต่ำได้โดยชาติกำเนิดไม่ได้มีผลอะไร ตำแหน่งในลำดับทางสังคมจะได้มาจากผลงานที่กระทำ การแบ่งหน้าที่ก็ไม่ได้ยึดติดแค่เรื่องเพศและอายุ แต่มีความซับซ้อนมากกว่า เช่น เรื่องการศึกษา ต้นทุน

ลักษณะของชุมชนแบบดั้งเดิม (Gemeinschaft) และสังคม (Gesellschaft) สามารถแสดงเป็นตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติลักษณะของชุมชนแบบดั้งเดิม (Gemeinschaft) และสังคม (Gesellschaft)

ลักษณะทางสังคม	Gemeinschaft	Gesellschaft
คุณลักษณะหลักๆ ของความสัมพันธ์ในชุมชน	- พื้นฐานมาจากความผูกพันในชุมชน มีพื้นฐานมาจากธรรมชาติมนุษย์ ให้ความสำคัญกับเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน และมีเพื่อนร่วมกัน	- ไม่ผูกติดกับชุมชน - ความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนใคร่ครวญวางแผนอย่างดี เนื่องจากแต่ละปัจเจกมีความแยกแปลกจากกัน
สถาบันศูนย์กลาง	- ครอบครัว ญาติมิตร คนบ้านเดียวกัน	- รัฐ
มุมมองสมาชิกชุมชนต่อเป้าหมายของชุมชน	- สมาชิกถือเอาประโยชน์ของชุมชนเหนือประโยชน์ส่วนตน	- ความเป็นปัจเจกและประโยชน์ส่วนตน

ลักษณะทางสังคม	Gemeinschaft	Gesellschaft
สิ่งชีวัดสถานภาพ	- ที่ดิน	- เงินทอง ทรัพย์สิน
ลำดับสถาบัน	- ชีวิตครอบครัว - ชีvitบ้านชนบท - ชีvitเมืองเล็ก	- ชีvitเมืองกรุง - ชีvitเฉกพลเมืองชาติ - ชีvitเฉกพลเมืองโลก
ลำดับชนชั้นในสังคม	- มีตำแหน่งสถานภาพ และ บทบาทไม่มาก - สถานภาพตามกำเนิดเป็นสิ่ง สำคัญ	- มีตำแหน่งสถานภาพซับซ้อน หลากหลาย - ตำแหน่งที่ได้มาจากผลงาน สำคัญกว่าสถานภาพที่ได้มา จากชาติกำเนิด
รูปแบบของการกำกับดูแลใน สังคม	- ความปรองดอง (ตกลงกัน อย่างสงบด้วยดี) - ถือเอากิจวัตร / ขนบธรรมเนียมอันดั้งเดิมเป็น บรรทัดฐาน - ศาสนา	- ข้อตกลงอยู่ในรูปสนธิสัญญา - การทำความตกลงอย่างเป็นทางการ - กฎหมาย - มติมหาชน
การแบ่งหน้าที่	- ใช้อายุ และ เพศเป็นเกณฑ์	- ซับซ้อน อาศัยหลากหลาย ปัจจัยในการแบ่งหน้าที่
คุณค่าทางสังคม	- มีวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอัน เดียว ไม่หลากหลาย ไม่มีหรือ มีวัฒนธรรมย่อยน้อย	- วัฒนธรรมมีความหลากหลาย และอาจมีวัฒนธรรมย่อย หลายกลุ่มที่มีความคิดเห็น ขัดแย้งกัน

แนวคิดชุมชนออนไลน์ (Online Community)

แนวคิดชุมชนออนไลน์ (Online Community)

การสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ เช่นอินเทอร์เน็ต ทำให้ความหมายของชุมชนด้านที่สมาชิกมีคุณสมบัติร่วมกัน หรือความเชื่อเดียวกันมีความสำคัญมากกว่าการอยู่ใน “พื้นที่กายภาพเดียวกัน” ซึ่งก็แปรไปสู่การอยู่ในห้องแชตเดียวกัน เว็บบอร์ด หรือเว็บไซต์เดียวกัน ความหมายของชุมชนออนไลน์ คือชุมชนที่มีการปฏิสัมพันธ์ด้วยการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ (CMC) สถิตอยู่ในพื้นที่ออนไลน์ หรือ Cyberspace เป็นลักษณะของชีวิตแบบใหม่ ที่ต่างจากชีวิตตามประเพณีเดิมซึ่งการสื่อสารเคยยึดอยู่กับการสื่อสารแบบพบหน้าของคนที่อยู่ใกล้กัน มาเป็นการสื่อสารระหว่างคนที่อยู่ห่างไกลกัน ทั้งเป็นคนแปลกหน้าต่อกันอีกด้วย

ทฤษฎีการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ (Computer Mediated Communication / CMC) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลาพอสมควรและนับวันยังมีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์ในยุคสังคมสารสนเทศมากยิ่งขึ้น ความหมายของการสื่อสารคอมพิวเตอร์อาจจะมีหลากหลาย แต่หัวใจของมันคือการ สื่อสารระหว่างกันโดยใช้คอมพิวเตอร์ โดยผู้ใช้ทำการแลกเปลี่ยนข้อความ และข้อมูลผ่านเครือข่าย เช่น อินเทอร์เน็ต (Bell et al., 2004:27)

กิตติ กันภัย (2543) กล่าวว่า คอมพิวเตอร์ที่โยงใยกันเป็นเครือข่ายนั้น “มีพันธกิจในด้านการเป็นสื่อกลางของการสื่อสารระหว่างบุคคล (person-to-person communication medium ...ถูกนำมาใช้สนับสนุนการต่อรองระหว่างกลุ่ม (group negotiation) และ การสร้างเวทีในการถกเถียงแสดงความคิดเห็น (discussion forums)”

McQuail(2010:522) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ว่า “ความสัมพันธ์เชิงการสื่อสารที่เกิดขึ้นผ่านคอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะที่มีการเชื่อมต่อกับระบบเครือข่าย หรือ ออนไลน์” McQuail ได้ระบุคุณลักษณะสำคัญของ CMC ว่า เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนที่ไม่ได้อยู่ร่วมกันในสถานที่เชิงกายภาพเดียวกัน (interactivity in situation where the participants are not physically

together) และอาจเอื้อให้เกิดการปกปิดตัวตน หรือปิดบังในระหว่างการสื่อสาร (possibility for anonymity and concealment while communicating) (หน้าเดียวกัน)

Jones (1998: 12) กล่าวว่า การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ยังมีคุณลักษณะสำคัญนั่นคือ Mobility หรือความสามารถในการเคลื่อนย้าย ไม่ว่าจะความสามารถที่จะ “เคลื่อนย้าย” ไปอยู่ยังสถานที่อื่นโดยที่เจ้าตัวไม่ต้องเดินทางไปจริงๆ (แต่สามารถรับรู้ได้ว่าไปอยู่อีกที่) อีกประการคือ “การเคลื่อนย้าย” ของสถานะภาพ ชนชั้น บทบาททางสังคม และลักษณะตัวตน

แม้จะต่างกัน โดยระยะทางแต่ผู้เข้าร่วมในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ก็สามารถทำการสื่อสารในเวลาเดียวกัน (Synchronous) หรือต่างเวลากันได้ (Walther, 1992. กล่าวถึงใน กิตติ กันภัย 2543: 101) เพราะไม่ติดข้อจำกัดด้านเวลาเหมือนสื่ออื่นๆนี้เอง ทำให้สามารถใช้คอมพิวเตอร์สื่อสารเมื่อใดก็ได้ ที่ใดก็ได้เพราะเป็นสื่อที่กระจายตัวเองอยู่ทั่วไป อีกทั้งมีความหลากหลายในด้านช่องทางหรือเส้นทางการเข้าถึง และยังเป็นโอกาสให้ผู้ใช้กระทำการใดๆกับเนื้อหาสาระได้ด้วยตัวเอง (Lindlof & Shatzer, 1998 อ้างถึงในเล่มเดียวกัน หน้า 102) กิตติ กันภัย กล่าวว่า คอมพิวเตอร์ที่โยงใยกันเป็นเครือข่ายนั้น “มีพันธกิจในการเป็นสื่อกลางของการสื่อสารระหว่างบุคคล (person-to-person communication medium ...ถูกนำมาใช้สนับสนุนการต่อรองระหว่างกลุ่ม (group negotiation) และ การสร้างเวทีในการถกเถียง แสดงความคิดเห็น (discussion forums)”

Morris (อ้างถึงใน นฤมล อนุศาสนนันท์: 2553) ได้แบ่งประเภทของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ไว้ 4 รูปแบบ โดยอาศัยเกณฑ์ตามลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร ได้แก่

1. การสื่อสารระหว่างบุคคลต่อบุคคลแบบไม่พร้อมกัน (One to one asynchronous communication) - ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสาร กับผู้รับสารไม่พร้อมกันในทันทีทันใด เช่นการสื่อสารผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือ อีเมล (e-mail)ซึ่งจะมีห้วงเวลานับตั้งแต่ผู้ส่งสารทำการส่งอีเมลออกไป จนถึงเวลาที่ผู้รับสารเปิดอ่าน และตอบกลับ (ในฐานะผู้ส่งสาร)

2. การสื่อสารระหว่างบุคคล กับ กลุ่ม แบบไม่พร้อมกัน (One-to-Many Asynchronous Communication) – ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 1 คน กับบุคคลหลายๆคนที่รวมเป็นกลุ่ม โดยที่มีห้วงเวลาหลังจากการส่งสารออกไป และคนในกลุ่มจะรับทราบ แล้วตอบกลับ เช่น การโพสต์ข้อความบนกระดานข่าวอิเล็กทรอนิกส์
3. การสื่อสารแบบพร้อมกัน และมีการโต้ตอบในทันทีทันใด (Synchronous Communication) อาทิเช่นการสนทนาบนห้องสนทนา (Chat Room) ระหว่างสมาชิก 1 ต่อ 1 หรือ มากกว่า 1 สนทนาเป็นกลุ่ม
4. การสื่อสารแบบไม่พร้อมกัน (Asynchronous Communication) กล่าวคือ มีช่องว่างระหว่างช่วงเวลาปฏิสัมพันธ์มาก ผู้รับสารอาจมาอ่านในภายหลัง เช่น ผู้ส่งสารคือผู้เขียนบทความ หรือข้อมูลไว้บนเว็บไซต์ แล้วผู้รับสารคือผู้ที่มาสืบค้นอ่าน

คุณสมบัติที่ McQuail เรียกว่า *เอื้อให้เกิดการปกปิดตัวตน หรือปิดบังในระหว่างการสื่อสาร* นั้น เป็นคุณสมบัติที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย การปกปิดตัวตน หรือภาวะนิรนามนั้น เป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นบนการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ แต่เมื่อในที่สุดผู้ใช้ก็จะสร้างตัวตน หรือ อัตลักษณ์ออนไลน์ของตัวเองขึ้นมา (Baym, 1998:54) ผู้ใช้สามารถจะสร้างตัวตนอื่นๆ ขึ้นมาได้หลายๆตัวตน แล้วใช้อัตลักษณ์นั้นแทนอัตลักษณ์จริงๆ ในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในโลกออนไลน์ สามารถตั้งชื่อหรือฉายา ที่จะกลายเป็นดั่ง “เครื่องหมายการค้า” ที่ผู้อื่นสามารถรับรู้ได้ว่าเจ้าของชื่อนี้จะเป็นสหายหรือศัตรู (Myers ,1987a อ้างถึงในหน้าเดียวกัน) หรือในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ที่ไม่ได้ใช้ภาวะนิรนามแต่มีการตกแต่งบุคลิกเพิ่มเติม เช่น สร้างฉายา หรือ การลงท้าย “ลายเซ็น” ที่สะท้อนอัตลักษณ์ที่ผู้ใช้อยากให้โลกออนไลน์ได้รับรู้ (Walther and Burgoon,1992 อ้างถึงในหน้าเดียวกัน)

ความเป็นนิรนามเป็นโอกาสให้ผู้ใช้ได้แสดงออก หรือกระทำในสิ่งที่ถูกสังคมเก็บกดเอาไว้ (E.M. Reid, 1991 กล่าวถึงใน Baym 1998: หน้าเดียวกัน) ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงอาจจะพูดเรื่องการเมืองแต่ในสังคมที่เธออยู่การที่ผู้หญิงจะแสดงความคิดเห็นเรื่องการเมืองนั้น พูดเรื่องดังกล่าวถือว่า “ไม่สมหญิง” การปกปิดตัวตน หรือการปลอมตัวเป็นชายก็ทำให้เธอสามารถเข้าไปสู่การเสวนาการเมืองใน

เว็บบอร์ดได้โดยไม่ถูกกล่าวหาว่าทำตัวไม่ “สมหญิง” หรือเกย์ที่ไม่เผยตัวก็สามารถจะเป็นตัวของตัวเองได้อย่างรู้สึกปลอดภัย (Nayar 2010:14) แต่ในด้านร้ายนั้น ความเป็นนิรนามให้ความรู้สึกเป็นอิสระจนเชื่อว่าจะทำการใดๆก็ได้ อย่างเช่น ผู้ที่มีความก้าวร้าวแต่ต้องเก็บกดไว้ไม่กล้าแสดงออกในโลกความเป็นจริง ก็นำเอาความก้าวร้าวมาลงในโลกออนไลน์โดยเฉพาะกับผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงก็ไม่กล้าที่จะโต้ตอบ หรือต่อสู้ หรือ ใช้เป็นโอกาสในการก่ออาชญากรรม ล่อลวงเหยื่อ หรือการคุกคามผู้อื่น (วิลาสินี พิพิธกุล, 2547 :252-255)

การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ยังมีคุณลักษณะสำคัญนั่นคือ Mobility หรือความสามารถในการเคลื่อนย้าย ไม่ว่าจะความสามารถที่จะ “เคลื่อนย้าย” ไปอยู่ยังสถานที่อื่นโดยที่เจ้าตัวไม่ต้องเดินทางไปจริงๆ (แต่สามารถรับรู้ได้ว่าไปอยู่อีกที่) อีกประการคือ “การเคลื่อนย้าย” ของสถานะภาพ ชนชั้น บทบาททางสังคม และลักษณะอัตลักษณ์ (Jones,1998: 12)

เมื่อพูดถึงการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์นั้น ย่อมต้องพูดถึง Cyberspace หรือพื้นที่ไซเบอร์ อันเป็นคำที่ใช้อธิบายพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นบนเครือข่ายการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต ที่เอื้อให้คนที่อยู่ห่างไกลกันสามารถสื่อสารกันได้ด้วยการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ Cyberspace มีความเป็นพื้นที่ หรือ มณฑลสาธารณะที่คนทั้งผองที่เป็นผู้ใช้สามารถเข้ามาทำกิจกรรม ธุรกิจ ปฏิสัมพันธ์ สถานเสวนา (Bell et al. 2004)

คำว่า Cyberspace ถูกประดิษฐ์ขึ้นโดย William Gibson ในนวนิยายแนวไซเบอร์ฟังก์ซ์ของเขาชื่อ Neuromancer (1984)

“Cyberspace. A consensual hallucination experienced daily by billions of legitimate operators, in every nation, by children being taught mathematical concepts... A graphic representation of data abstracted from the banks of every computer in the human system. Unthinkable complexity. Lines of light ranged in the nonspace of the mind, clusters and constellations of data. Like city lights, receding.” (p.51)

แม้จะเป็นคำที่ประดิษฐ์ขึ้นสำหรับนวนิยาย ก็ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้นักเสรีนิยมไซเบอร์อย่าง John Barlow ผู้มีแนวคิดที่ว่า พื้นที่ไซเบอร์นั้นเป็นมากกว่าเครือข่ายที่เชื่อมร้อยกันด้วยคอมพิวเตอร์ แต่บนพื้นที่เสมือนที่เกิดขึ้นบนโลกไซเบอร์นั้นคือ ความจำเป็นที่การมีตัวตนเชิงกายภาพ (Physical Presence) ถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ที่ไร้รูปร่างบนสิ่งแวดล้อมอิเล็กทรอนิกส์ ไม่อยู่ในอาณาเขตอำนาจของรัฐใดๆ เพราะพื้นที่ไซเบอร์นั้นแพร่กระจายเป็นวงกว้าง เป็นที่ซึ่งมนุษย์ทั้งหญิง ชาย จะได้แสดงออกในสิ่งที่เธอ หรือ เขาเชื่อโดยปราศจากความกลัว (Barlow 1996:a อ้างถึงใน Bell et al. 2004: 51)

Cyberculture มีความหมายถึง วัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นโดยอาศัยพื้นที่ทางสังคมบนอินเทอร์เน็ต แม้กระนั้นก็เชื่อว่าจะเป็นสิ่งที่ดำรงคงอยู่เฉพาะในโลกออนไลน์ มันกลับมีความผูกพันลึกซึ้งกับโลกจริง เพราะโลกจริงคือต้นกำเนิดของโลกไซเบอร์ และ กฎของโลกจริงก็เข้าไปกำกับโลกไซเบอร์ เช่น อุดมการณ์ปีตาธิปไตยซึ่งครอบงำโลกไซเบอร์ (Nayar, 2010)

วงจรการเป็นสมาชิกในชุมชนออนไลน์

เช่นเดียวกับชุมชนในโลกภายนอก ชุมชนออนไลน์ก็มีระบบวงจรของความเป็นสมาชิกในชุมชนเช่นกัน Amy Jo Kim กล่าวถึงวงจรของความเป็นสมาชิกในหนังสือ Online Community Building ว่าเป็นเช่นเดียวกับบทบาทของสมาชิกชุมชนละแวกบ้าน และสมาชิกจะมีการ “เติบโต” ไปสู่ขั้นที่สูงขึ้นเมื่อเข้าร่วมกิจกรรม หรืออยู่ในชุมชนตามระยะที่สมควรได้รับการเลื่อนขั้น เธอกล่าวถึง ช่วงชีวิตสำคัญของการเป็นสมาชิกในชุมชนว่ามี 5 ช่วงด้วยกัน ได้แก่

- 1) ช่วงเป็นอาคันตุกะ (Visitor) หมายถึง คนผู้นั้นยังไม่มีสถานภาพใดๆ ในชุมชน เข้ามาเยี่ยมชม แล้วอาจจะตัดสินใจอยู่ต่อ หรือจากไป อาคันตุกะอาจได้รับสิทธิ์ให้เข้าชมพื้นที่บางส่วนของชุมชนออนไลน์ได้ และถูกจำกัดสิทธิ์บางอย่าง เช่น ไม่สามารถโพสต์กระทู้หรือติดต่อสมาชิกได้ หรือไม่สามารถเข้าส่วนที่สงวนไว้สำหรับสมาชิกเท่านั้น อาคันตุกะจะพิจารณาว่าการสมัครเป็นสมาชิกจะให้รางวัลอะไร หากตรงตามความต้องการ เช่น จะได้เข้าไปอ่านหัวข้อที่จำกัดเฉพาะสมาชิกก็อาจพิจารณาเข้าเป็นสมาชิก

- 2) การเป็นสมาชิกใหม่ (Novice) หมายถึงสมาชิกที่เพิ่งเข้าสู่ชุมชน ยังอยู่ในขั้นเรียนรู้วิถีประเพณี การวางตัวเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในชุมชน ชุมชนควรให้การต้อนรับ เวีบบอร์ด หรือ หัวหน้าสมาชิก อาจส่งข้อความ(อัตโนมัติ) เพื่อทักทาย และแนะนำสมาชิกใหม่สู่สังคมออนไลน์
- 3) การกลายเป็นสมาชิกประจำ (Regulars) เป็นช่วงที่สมาชิกกลายเป็นขาประจำ และเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนออนไลน์อย่างสม่ำเสมอ
- 4) การกลายเป็นผู้นำ ก็นสมาชิกขาประจำที่มีเวลา และกำลัง และอาสาที่จะเป็นผู้นำของชุมชน คอยต้อนรับ และให้คำแนะนำสมาชิกใหม่
- 5) การกลายเป็นผู้อาวุโส คือ สมาชิกประจำที่อยู่มานาน และกลายเป็นผู้ให้ความรู้ และความเห็นแก่ชุมชนออนไลน์ รวมถึง เป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมต่อไป อีกทั้งเป็นผู้ที่ได้รับความนับถือจากสมาชิกอื่นๆ เพราะประสบการณ์ที่มีมาก

สิ่งสำคัญของการสื่อสารชุมชนออนไลน์ ก็คือการแบ่งปันข้อมูล แต่ในที่นี้ไม่ได้มีความหมายแค่การรับส่งข้อมูล หากการแบ่งปันข้อมูลคือ “พิธีกรรม” ของการแบ่งปัน ภายในชุมชน

นอกจาก พิธีกรรมของการแบ่งปันข้อมูล ยังมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมในชุมชนในโลกออฟไลน์ พิธีกรรมของชุมชนออนไลน์ ช่วยให้สมาชิกรู้สึกสนิทใจกับการอยู่ในชุมชน เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในชุมชนบนโลกภายนอก เสมือนว่าชุมชนออนไลน์นั้นเป็น “ละแวกบ้านที่คุ้นเคย” ของผู้ใช้ พิธีกรรมช่วยให้สมาชิกรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน พิธีกรรมเหล่านี้ อาทิ การต้อนรับสมาชิก การเรียกขานด้วยชื่อตัว การอวยพรวันคล้ายวันเกิด หรือการจัดกิจกรรมในวาระโอกาสสำคัญ หรือการฉลองวันเกิดของชุมชนออนไลน์ก็ช่วยสร้างความรู้สึกผูกพัน สมาชิกยังมักใช้ชุมชนออนไลน์เป็นพื้นที่ในการแบ่งปันประสบการณ์พิเศษที่แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในชีวิต เช่น สมาชิกเข้ามาโพสต์ประกาศว่า กำลังจะแต่งงาน แต่งงานแล้ว ประกาศเรื่องมีลูก ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในชีวิตของสมาชิก ไปจนถึงการจัดงานแต่งงาน งานรำลึกถึงผู้วายชนม์ผ่านทางระบบเสมือน ในชุมชนออนไลน์มักมีการแบ่งลำดับชั้นสมาชิก โดยอาจมีสัญลักษณ์เช่นเดียวกับจำนวนดาว หรือแถบ

ระดับบำทการ ในชุมชนออนไลน์ก็มีพิธีกรรมในการแสดงลำดับชั้นของสมาชิกภายในชุมชนออนไลน์ เช่นการให้จำนวนดาวตามระดับการเป็นสมาชิกที่มีส่วนร่วมมากน้อย การแต่งตั้งสมาชิกคนใดคนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าของเหล่าสมาชิกก็จะมีพิธีกรรมที่แสดงถึงสถานภาพ และสิทธิพิเศษที่หัวหน้าสมาชิกได้รับ นอกจากนี้ ในชุมชนออนไลน์เองก็อาจจะมีการตั้งกลุ่มย่อยที่รวมสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันในระดับแยกย่อยลงไปอีก (Jo Kim, 2000)

ชุมชนออนไลน์ และ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

แนวคิดชุมชนที่เกิดจากการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ แต่แรกเริ่มก็ตระหนักว่า การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์จะมีผลต่อสำนึกเรื่อง “พื้นที่ (space)” ของมนุษย์ Licklinger & Taylor (1968) มีแนวคิดว่าการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์นั้นจะประกอบด้วยสมาชิกที่อยู่แยกกันทางกายภาพที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ และบางขณะก็อาจทำงานเดี่ยวๆ การรวมกลุ่มนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่อยู่สถานที่เดียวกัน แต่เป็นไปเพราะมีความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน (common interest) จำนวนผู้ใช้นั้นจะมีมากพอที่จะสนับสนุนกระบวนการทางสารสนเทศตามเป้าหมายพื้นฐาน ผู้ใช้จะมีความสุขขึ้นเพราะได้ปฏิสัมพันธ์กับคนที่ได้เจอกับ “พวกเดียวกัน” ไม่ใช่ว่าต้องติดอยู่กับคนที่อยู่ “ด้วยกัน” หรือ “บ้านเรือนเดียวกัน” ลักษณะดังกล่าวทำให้รู้ว่า การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์เป็นสิ่งที่ค่อนข้างเลือกที่รักมักที่ชัง มิใคร่มีความหลากหลาย เป็นเพราะคนที่จะเข้ามาเลือกที่จะเข้าชุมชนใดที่เหมือนตัวเอง ไม่พอใจก็ออกไป ในขณะที่ชุมชนออนไลน์ไม่เอื้อให้ผู้เข้าร่วมพร้อมรับมือกับความหลากหลาย (Healy, 1997: 63 กล่าวถึงใน Baym 1998: 36) ลักษณะนี้ถูกวิพากษ์ว่า ชุมชนออนไลน์นั้นไม่อาจเทียบหรือแทนที่ชุมชนในโลกออฟไลน์ได้เพราะชุมชนนั้นยังมองค้ประกอบอื่นๆที่ซับซ้อน (Dohenny-Farina, 1996 กล่าวถึงใน Baym, 1998: 37) Cody et al. (1997) และ Joe (1997) ก็เห็นเป็นเช่นเดียวกัน เช่น ถ้าเป็นผู้ที่มีความเหงาโดดเดี่ยวในโลกแห่งความเป็นจริง ก็ไม่อาจจะใช้การมีรูปภาพบนโลกออนไลน์เยียวยาความเหงาของตนได้อย่างเดียว จะต้องออกมาปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในโลกความเป็นจริงบ้าง (Baym, 1998: 37)

อีกคำถามที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนออนไลน์มีผลต่อชุมชนภายนอก ในโลกออฟไลน์หรือไม่ และอย่างไร กับ อะไบนออฟไลน์ที่ทำให้คนรู้สึกตัวประหนึ่งว่าตนกำลังรวมกลุ่มกับผู้อื่นบน “ชุมชน

(เหมือน)” ในงานวิจัยของ Nancy M. Baym เธอกล่าวว่า ยังไม่มีหลักฐานอันแน่ชัดยืนยันได้ว่าชุมชนออนไลน์มีผลต่อโลกออฟไลน์ หากนั่นเป็นคำกล่าวในปี 1998 ซึ่งปัจจุบันผ่านไปกว่าทศวรรษ ความสัมพันธ์ระหว่างโลกจริงกับโลกไซเบอร์ได้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

Whitty และ Carr (2006) เทำความถึงแนวคิดของนักทฤษฎีในอดีตเช่น Kiesler, Siegel & McGuire (1984) ซึ่งมองว่าปฏิสัมพันธ์ที่เกิดบนโลกไซเบอร์ซึ่งขาดการสื่อสารทางอวัจนภาษา เช่น น้ำเสียง สีหน้า ท่าทาง ทำให้อันที่ไซเบอร์นั้นเป็นพื้นที่ที่การสื่อสารไม่อาจก่อให้เกิดความสนใจ และนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่แท้จริงได้เฉกเช่นปฏิสัมพันธ์แบบพบหน้า (face-to-face) ซึ่ง Kiesler กับ Sproull ได้เสนอทฤษฎี Social Context Cues ในปี 1986 ซึ่งมีใจความว่าการสื่อสารแบบพบหน้ากับแบบที่เกิดบนโลกออนไลน์นั้นแตกต่างกันเพราะข้อมูลเชิงสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ ข้อมูลที่เป็นอวัจนภาษาเป็นสิ่งที่ขาดหายไป การสื่อสารทางออนไลน์ไม่ได้ให้ความรู้สึกสนิทใจใกล้ชิดสำหรับผู้ร่วมในการสื่อสารนั้น และกระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าวเพราะไม่ต้องเก็บกด หรือยับยั้งการแสดงออกเหมือนการสื่อสารที่พบเห็นหน้ากัน Whitty และ Carr มองว่าแนวคิดเช่นนั้นเก่าเกินไปที่จะนำมาใช้กับสถานการณ์ของโลกในยุคต่อมา เพราะได้เกิดเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ วิธีการที่ผู้คนใช้พื้นที่ไซเบอร์ก็เปลี่ยนไปจากยุค 80 แล้วด้วย

Whitty และ Carr ได้ยกงานวิจัยของ Park & Floyd (1996) ขึ้นมาเป็นตัวอย่างว่าในทศวรรษต่อมาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนที่พบกันบนโลกออนไลน์สามารถนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่จริงจังหรือกระทั่งเกิดความรู้สึกรักชอบกันได้ Park & Floyd ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกระดานข่าว (Newsgroup) ซึ่งพบข้อน่าสังเกตว่าสมาชิกที่พบกันบนโลกออนไลน์มีการพัฒนาความสัมพันธ์จนนำไปสู่การติดต่อกันในช่องทางอื่นๆ รวมถึงการนัดพบกันในโลกภายนอก สิ่งที่พบอีกประการคือ “ผู้หญิง” มีแนวโน้มจะสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวผ่านออนไลน์มากกว่าผู้ชาย

แบบแผนการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ในชุมชนออนไลน์

แบบแผนของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ในชุมชนออนไลน์ อันเป็นชุมชนเสมือน (หรือชุมชนเทียม)หาได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น หรือเป็นอยู่ลอยๆไม่ แต่ก่อตัวด้วยปัจจัยหลายประการประสานกัน

ในงานวิจัยของ Baym ได้รวบรวม และประมวลความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์จากผลงานวิจัยจำนวนหนึ่ง กับปัจจัย 5 ประการ อันได้แก่

1. บริบทภายนอกที่แวดล้อม (External Context)

บริบทที่แวดล้อมผู้ใช้ไม่ได้ถูกเปลี่ยนไปเมื่อคนผู้นั้นทำการ “log” เข้าสู่คอมพิวเตอร์ อิทธิพลของมันยังคงอยู่ แนวทางในการสื่อสารของผู้มีส่วนร่วมในการสื่อสารนั้นส่วนได้รับอิทธิพลจากวิถีสามัญที่พวกเขายึดปฏิบัติอยู่ตั้งแต่ก่อนที่จะพวกเขาจะเข้าสู่การสื่อสารในคอมพิวเตอร์ (Contractor & Seibold: 1993) ถึงแม้พวกเขาอาจมาจากบริบทดั้งเดิมที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม แต่ชุมชนที่สื่อสารกันผ่านคอมพิวเตอร์จะสร้างภาษา (ภาษากลางของเว็บส่วนใหญ่คือ ภาษาอังกฤษ) วิธีการพูด การสื่อสาร และความเข้าใจร่วมกันขึ้นมาใหม่ซึ่งทำให้ชุมชนออนไลน์นั้นสามารถดำรงอยู่ได้ การปฏิบัติ หรือการแสดงออกตามวัฒนธรรมเดิมในโลกจริงนั้นไม่อาจถูกเปลี่ยนไปได้ ยิ่งถ้าสมาชิกที่เข้าร่วมมาจากภูมิหลังเดียวกัน มาจากวัฒนธรรม ความคิดเดียวกัน เช่น มาจากภาคเดียวกัน ประเทศเดียวกัน รูปแบบการสื่อสารก็จะไม่ต่างไปจากการสื่อสารที่ปฏิบัติในสังคมภายนอก หรือการที่ในชุมชนออนไลน์ของคนไทยซึ่งสมรส หรือมีความรักข้ามวัฒนธรรมจะมีสมาชิกเป็นผู้หญิงล้วนๆ นั่นก็ไม่ใช่เรื่องบังเอิญแน่นอนว่าผู้ชายเองก็มีการสมรสข้ามวัฒนธรรม แต่เมื่อดูจากสถิติจะพบความจริงว่า เป็นเพราะจำนวนผู้หญิงที่สมรสข้ามวัฒนธรรมมีมากกว่าผู้ชายอยู่แล้ว

2. โครงสร้างเวลา (Temporal Structure)

มิติด้านเวลาในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์เกิดและดำเนินอยู่นั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การสื่อสารในจังหวะเวลาเดียวกัน (Synchronistic) ซึ่งผู้ร่วมในการสื่อสารปฏิสัมพันธ์พร้อมกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งส่งข้อความไป หรือโพสต์ข้อความ ผู้ที่รอรับ หรือรออ่านก็ได้ตอบกลับทันที เช่น การคุยกันผ่านโปรแกรมสนทนา อีกประเภทคือ การสื่อสารรอจังหวะ

(Asynchronistic) ที่มีการทิ้งช่วงจังหวะเวลา ผู้ส่ง กับผู้รับนั้นปฏิสัมพันธ์กันในคนละเวลา เช่น การโพสต์ข้อความทิ้งไว้ในกระดานกระดานสนทนาออนไลน์

McGrath (1984) ได้ขยายความลักษณะโครงสร้างเวลา กับ ปฏิสัมพันธ์ไว้สามรูปแบบ ได้แก่

- กลุ่มนั้นอาจเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กันครั้งเดียวในเวลาจำกัด จะในแบบที่พร้อมกัน หรือทิ้งช่วงก็ได้
- กลุ่มนั้นมีการพบปะกันต่อไปอีกหลายๆครั้ง ด้วยโครงสร้างทั้งสองแบบ
- กลุ่มนั้นอาจเกิดการพบปะแบบทิ้งช่วงจังหวะเวลาต่อเนื่อง เป็นเวลายาวนาน

โครงสร้างที่แตกต่างมีผลต่อรูปแบบการสื่อสารของกลุ่มโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการโต้ตอบไปมาอย่างรวดเร็ว หรือกระตุ่ต้องรอเวลามีคนมาให้คำตอบ บางครั้งคนมาตอบก็อยู่คนละเขตเวลาทำให้การเข้าเว็บไม่พร้อมกัน เช่น ที่คนหนึ่งอยู่เป็นเวลาเช้ามืด ที่อีกคนหนึ่งเป็นเวลาทำงานที่ปลีกตัวมาออนไลน์เล่นไม่ได้ คนอยู่อีกที่หนึ่งกำลังใช้เวลาว่างหลังเลิกงานออนไลน์

3. โครงสร้างพื้นฐานของระบบคอมพิวเตอร์ (System Infrastructure)

โครงสร้างพื้นฐานของระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์มีผลต่อการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์หลายด้าน Seibold et al. (1994) กล่าวว่า ระบบนั้นแตกต่างกันใน 3 ลักษณะ ได้แก่

- โครงสร้างกายภาพ เช่น จำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ทั้งหมดในระบบมีกี่เครื่อง กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ใด และมีความเร็วระบบเป็นเท่าไร
- ความสามารถในการปรับใช้งาน เช่น ผู้เข้าใช้จะเข้าไปในลักษณะนิรนามได้หรือไม่
- ความเป็นมิตรต่อผู้ใช้ คือ ต้องเอื้อในการทำงานได้หลายด้าน มีความยืดหยุ่น และสามารถเรียนรู้ที่จะใช้งานได้ง่าย

4. วัตถุประสงค์ของกลุ่ม (Group Purpose)

เป้าหมายของกลุ่มนั้นคืออะไร กิจสำคัญคืออะไร เป้าหมายของกลุ่มอาจมีเป้าหมายหลักอยู่ แต่ก็อาจจะมีเป้าหมายอื่นๆแทรกเข้ามาตามความสนใจของสมาชิก

5. คุณลักษณะของเหล่าผู้มีส่วนร่วม (Participants Characteristics)

องค์ประกอบของปัจจัยนี้ได้แก่ จำนวน ส่วนประกอบสมาชิก ประวัติการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และ โครงสร้างทางสังคมภายในกลุ่ม

ในการศึกษาความหมายทางสังคม หรือความเป็นสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ เช่น บนเว็บบอร์ด หรือในห้องแชทนั้น มีมุมมองในการศึกษา 4 ประการ กิตติ กันภัย (2543)

- 1) การเล่นกับรูปแบบการแสดงออกด้วยการสื่อสารลักษณะใหม่ๆ
- 2) การแสวงหาความเป็นตัวตน จุดยืนในสังคม
- 3) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการสร้างบรรทัดฐานการแสดงออกทางพฤติกรรม
- 4) เมื่อใดที่องค์ประกอบของการกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นและพัฒนาไปจนถึงขั้นที่สร้างความเข้าใจตรงกันภายในกลุ่มนั้นๆอย่างมั่นคง ไม่คลอนแคลนแล้ว กลุ่มดังกล่าวก็มีแนวโน้มที่จะเป็นชุมชนขึ้นมาได้

มุมมองทั้ง 4 อาจกล่าวได้ว่าเป็นดัชนีชี้วัดความเป็นชุมชน และยังมีความสัมพันธ์กับปัจจัย 5 ประการที่กล่าวถึงไปข้างต้น ประมวลได้ดังนี้

1. รูปแบบของการแสดงออก (Form of Expression)

การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ นอกจากจะใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกแล้ว ยังสามารถนำไปสู่การสร้างรูปแบบการแสดงออกใหม่ๆ ในการแสดงออก เช่น ความหมายเฉพาะกลุ่ม ใน

ที่สุดแล้ว ก็จะเกิดการใช้อย่างคำ (form of speech) หรือประเภทของการใช้อย่างคำสื่อสาร (genres) ที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนนั้นๆ

กิตติ กันภัย กล่าวว่า รูปแบบการแสดงออกที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ กับปัจจัย ทั้ง 5 มีลักษณะดังนี้

- บริบทวัฒนธรรมดั้งเดิม – โครงสร้างวัฒนธรรมแบบเดิมจะเป็น “ทุน” กับการแสดงออกโดยการสื่อสารรูปแบบใหม่
 - โครงสร้างเวลาที่ชะลอทำให้ผู้สื่อสารมีเวลาที่จะถอดรหัสรูปแบบความหมายเฉพาะและพัฒนาความต้องการหรือความจำเป็นต้องใช้รูปแบบการแสดงออกลักษณะต่างๆ อันสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม
 - โครงสร้างพื้นฐานของระบบอาจอำนวยความสะดวกในการสร้างรูปแบบระบบใหม่ๆ ได้
 - คุณสมบัติของผู้เข้าร่วมกระบวนการสื่อสารจะช่วยสร้างบรรยากาศของการสร้างสรรค์ และเลือกสรร ของรูปแบบการสื่อสาร และการแสดงออก
2. อัตลักษณ์ (Identity) ที่ผู้ร่วมในกระบวนการสื่อสาร แสดงออกมาระหว่างอยู่ในชุมชน อาจสอดคล้อง หรือแตกต่างจากตัวจริงเป็นอย่างมาก ผู้ใช้มีวิธีการที่จะตกแต่งบุคลิกของตนเองตามต้องการ
- ปัจจัยด้านโครงสร้างเวลาของกลุ่มกำหนดให้วิธีการสร้างอัตลักษณ์นั้นแตกต่างออกไปความรวดเร็วในการตอบกลับช่วยสร้างความประทับใจให้กับผู้สื่อสารเพราะผู้สื่อสารสามารถควบคุมการแสดงออกตัวตนได้ทันทีทั้งที่ หรือ ถ้ามีการเข้าสู่ชุมชนไม่บ่อยนักเมื่อเข้าก็อาจจะใช้เวลานานในการยืนยันบทบาทการเป็นสมาชิกในชุมชน

- ปัจจัยบริบทภายนอก และวัตถุประสงค์ของกลุ่ม มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ เช่น ถ้าเป็นกลุ่มที่ต้องการความเปิดเผยตรงไปตรงมา ก็ต้องการให้สมาชิกเปิดเผยตัวตน และต่อต้านการปิดบังตัวตน
 - ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานของระบบคอมพิวเตอร์ มีผลต่อการตกแต่งบุคลิก ซึ่งระบบต้องมีศักยภาพที่เอื้อให้ได้ เช่น ท้ายโพสต์ที่ตอบกระทู้สามารถใส่ signature ซึ่งเป็นการตกแต่งบอกตัวตนผู้ใช้ได้แค่ไหน มากน้อยเพียงใด ยิ่งทำได้น้อย ความชัดเจนของตัวตนก็ลดลงไปตาม
 - ปัจจัยลักษณะของผู้เข้าร่วม มีผลต่อตัวตนออนไลน์ไม่มากนักน้อย แม้จะสร้างตัวอวัตรลักษณ์ขึ้นมาใหม่ ก็อาจมีบุคลิกที่ไม่ต่างจากเดิมมากนัก ความสนใจก็มีส่วนเพราะผู้ใช้ก็จะเข้าสู่ชุมชนที่มีสมาชิกคล้ายตัวเอง ระบบความคิด ภาษาสำนวนจึงอาจคล้ายไปด้วย เช่น ชุมชนออนไลน์ของวัยรุ่นการแสดงตัวตนและภาษาก็จะเป็นแบบวัยรุ่น
3. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมในกระบวนการสื่อสาร (Relationship) อาจจะได้มีการพบเห็นหน้าค่าตา หรือไม่เคยมาก่อน อีกทั้งผู้ที่สร้างความสัมพันธ์ออนไลน์ก็อาจจะขยายไปยังช่องทางอื่นๆ เพื่อสานสัมพันธ์ (Park & Floyd 1996) เช่น อาจจะมีการจัด “มีดตึง” หรือการนัดพบ หรือโทรศัพท์หากัน หรือพบกันบนเว็บบอร์ดก็อาจจะมาคุยกันข้างนอกบนโปรแกรมแชต

ความสัมพันธ์กับปัจจัยทั้ง 5 เป็นดังนี้

- บริบทภายนอก อาทิ มณฑลที่อยู่ของผู้สื่อสารขณะทำการสื่อสารเป็นข้อจำกัดของการไปพบหน้าตรงๆ อาจอยู่คนละฟากฝั่งมหาสมุทร ที่ไม่สามารถมาพบกันได้ในทันที
- โครงสร้างพื้นฐานของระบบคอมพิวเตอร์สามารถทำให้เกิดการเชื่อมต่อที่ทำให้การสานสัมพันธ์เป็นจริงได้

- โครงสร้างเวลาในการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์มีบทบาทสัมพันธ์ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อสาร โดยอาศัยการแสดงออกผ่านอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้น
 - วัตถุประสงค์ของกลุ่ม เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ฉันท์มิตร (หรือศัตรู)
 - การรับรู้ของผู้สื่อสารที่มีต่อคอมพิวเตอร์ว่าเป็นที่ที่จะสร้างและรองรับความสัมพันธ์ของตนได้ ยิ่งเป็นผู้ใช้ประเภทใช้บ่อย ก็จะสร้างสัมพันธ์ได้เร็วกว่าคนที่นานๆจะใช้ที่
4. บรรทัดฐานของการแสดงออกทางพฤติกรรม (Behavioural norms) เป็นเครื่องกำหนดการแสดงออกทางพฤติกรรม ภาษา หรือสัญลักษณ์เฉพาะของชุมชน มีความสัมพันธ์กับปัจจัยเชิงโครงสร้างดังนี้
- บรรทัดฐานสัมพันธ์โดยตรงกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม
 - ระบบคอมพิวเตอร์มีผลต่อการพัฒนาบรรทัดฐาน เช่น การกรอกรหัส
 - บริบทภายนอกมีผลต่อบรรทัดฐานของกลุ่มโดยเป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนในโลกภายนอก เช่น สังคมไทยให้ความสำคัญกับความอาวุโส ก็จะสะท้อนออกมาในรูปการให้ความเคารพคนอาวุโสกว่าในชุมชน หรือมีความรู้สึกผูกพันกับคนที่มิดันกำเนิดจากถิ่นเดียวกัน
 - บรรทัดฐานเป็นปัจจัยกำหนดเรื่องของเวลา เช่น เวลาที่ควรใช้ในการสื่อสารควรเป็นเมื่อไหร่ เช่นไร เท่าไหร่ การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์เป็นการสื่อสารที่ต่อเนื่องก็เกี่ยวข้องกับเวลาเช่นกัน
 - ลักษณะของกลุ่ม และสมาชิกในกลุ่ม มีบทบาทต่อการพัฒนาบรรทัดฐานในกลุ่ม เช่น ถ้ากลุ่มนั้นมีผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ การกระทำบางอย่างของผู้ชายอาจเป็นการฝ่าฝืนหรือขัดบรรทัดฐานของกลุ่ม (ทั้งนี้ผู้หญิงต้อง “เป็นใหญ่” ด้วย)

จากแนวคิดทั้งหมดนี้อาจสรุปคุณสมบัติของชุมชนออนไลน์ได้ว่า ชุมชนออนไลน์ :

1. เป็นการรวมตัวของบุคคลที่มีความเหมือนกัน มีเป้าหมาย ค่านิยม กฎ หรือ ความสนใจอื่นร่วมกัน
2. พิธีกรรมร่วมกัน เช่นการแลกเปลี่ยนข้อมูล การต้อนรับสมาชิกใหม่ การจัดกิจกรรมในวาระและโอกาสพิเศษ
3. ผูกพันบนพื้นที่ออนไลน์เดียวกัน
4. การรู้สึกถึงการเป็นชุมชน สมาชิกรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของการรวมตัวทางสังคม

แนวคิดเครือข่ายทางการสื่อสาร

ชวนวล คณานุกูล (อ้างถึงในรณชาติ บุตรแสนคม, 2545 ซึ่งอ้างถึงใน นฤมล อนุศาสนนันท์, 2551: 41-42) กล่าวถึงองค์ประกอบ 7 ประการของเครือข่าย

- 1) การรับรู้มุมมองร่วมกัน
+ สมาชิกมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ถึงเหตุผลการเข้าร่วมในเครือข่าย
- 2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
+ สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกัน มีการรับรู้ ความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมาย
- 3) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน
+ เครือข่ายเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนมีความต้องการของตัวเอง แต่เพราะความต้องการนั้นไม่อาจบรรลุผลสำเร็จได้โดยปราศจากการสนับสนุนจากผู้อื่น
- 4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
+ เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และการร่วมมือร่วมใจ
- 5) การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

สมาชิกอาศัยจุดแข็งของกันและกันมาเสริมในส่วนที่เพื่อนสมาชิกอ่อน เมื่อสมาชิกส่งเสริมกันและกันทำให้เกิดผลประโยชน์ตอบแทนร่วมกันมาจากการรวมกลุ่มมากกว่าการที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างทำ

6) การพึ่งพิงกัน

ข้อจำกัดของทรัพยากร ความรู้ และทุน ทำให้สมาชิก ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ หรือประสบความสำเร็จด้วยตัวเองเพียงลำพัง ดังนั้นการรวมกลุ่มจึงเป็นวิธีการหาแรงสนับสนุนหรือแนวร่วมในการทำเป้าหมายให้สำเร็จ

7) การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

ปฏิสัมพันธ์เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเป็นเครือข่าย หากปราศจากปฏิสัมพันธ์และทุกคนต่างคนต่างอยู่ก็ไม้อาจจะเป็นเครือข่ายได้ ปฏิสัมพันธ์ในเครือข่ายเป็นปฏิสัมพันธ์สองทาง กล่าวคือ มีการโต้ตอบระหว่างสมาชิก ยังมีปฏิสัมพันธ์มากเท่าไรก็จะยังมีความผูกพันกันเป็นเครือข่าย ซึ่งช่วยให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ง่ายขึ้น

ผู้หญิงสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือกันและกัน ผ่านเว็บไซต์ และ อินเทอร์เน็ต เพื่อให้ผ่านพ้นยามยาก และวิกฤตทางสังคมไปได้ เพื่อเป็นพื้นที่ปลอดภัยที่จะยกเอาปัญหาของแต่ละคนมาปรึกษา และ แลกเปลี่ยนวิธีการแก้ปัญหา (Harcourt 2004:28 อ้างถึงใน Choudhury, 2009)

เมื่อมีการรวมกลุ่ม ย่อมมีการสื่อสารระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งจะมีลักษณะ เป็นแบบแผนการไหลของข้อมูลภายในระบบระหว่างสมาชิกที่มากกว่าหนึ่ง สมาชิกแต่ละคนจะมีบทบาท และ ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นแตกต่างกัน ไม่เท่ากัน (Littlejohn, 1981)

Littlejohn ได้จัดรูปแบบเอาไว้ สองประเภทคือ

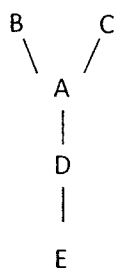
1. มีศูนย์กลางร่วม Shared Centrality คือ มีสมาชิกที่มีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกอื่นๆ อยู่เป็นศูนย์กลาง ในขณะที่คนอื่นๆจะไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันนอกเหนือจากศูนย์กลาง

2. สมาชิกทั้งหมดมีการสื่อสารหากัน (Coalition) คือ สมาชิกทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นทุกคนในกลุ่ม ข้อดีคือ ทุกคนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อเสียคือ เกิดความสับสนได้ง่าย

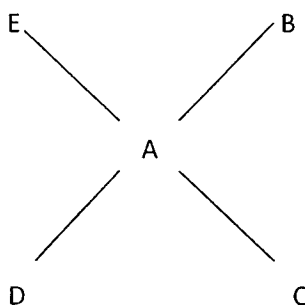
Harold J. Leavitt (อ้างถึงในธนชาติ บุตรแสนคม, ซึ่งอ้างถึงใน นฤมล อนุศาสนนันท์, 2551: 42-43) ทำการวิจัยวิธีการสื่อสารในเครือข่ายผ่านการเล่นเกมบอกต่อที่ให้อาสาสมัคร 5 คนร่วมกันไขปริศนา โดยแต่ละคนจะได้คำใบ้ที่ต่างกันและเมื่อนำมารวมกันก็จะช่วยในการไขปริศนา โดยให้อาสาสมัครใช้รูปแบบการสื่อสารเป็นเครือข่ายที่แตกต่างกันสี่แบบ โดยจะต้องบอกต่อให้กับเพื่อนในกลุ่มของตน Leavitt ได้จัดแยกรูปแบบการสื่อสารในเครือข่ายได้เป็นสองแบบคือ แบบที่มีศูนย์กลาง กับ แบบกระจายอำนาจ

- 1) การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication) เป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีบุคคลหนึ่งบุคคลใดทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลาง” หรือ “ทางผ่าน” ดำรงสถานะเป็น “คนกลาง” ที่คั่นระหว่างสมาชิกคนอื่นๆ จากกัน สมาชิกอื่นๆ ไม่ได้ติดต่อกันเองโดยตรง แต่ต้องผ่านคนกลางเสียก่อน แบ่งออกเป็นลักษณะรูปตัว Y (YNetwork) และแบบวงล้อ (Wheel Network) หรือแบบดาว (Star Network)

- 1.1 เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย เป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียงสองคน ทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกรอบนอกเข้ามาสามารถทำงานได้เสียดีกว่าแบบลูกโซ่ที่บอกต่อกันเป็นทอดๆ เพราะข้อมูลสามารถผ่านมาจากทิศทางที่ต่างกันได้ แทนที่จะอาศัยเพียงคนที่อยู่ถัดจากตนเท่านั้น จะมีสมาชิกเพียงหนึ่งหรือสองคนในกลุ่มที่เต็มรับทำงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงาน ในขณะที่คนอื่นๆ จะไม่ร่วมรับผิดชอบด้วย

- 1.2 เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ จะมีสมาชิกเพียงคนเดียวเป็นศูนย์กลางควบคุมอำนาจและเป็นผู้นำของกลุ่ม

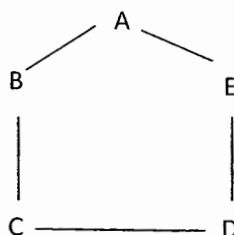
- 2) การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication) เป็นกาสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มสามารถติดต่อกันได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง ไม่มีใครมีอำนาจในการตัดสินใจเด็ดขาดสูงสุดเพียงผู้เดียวแต่ทุกคนมีโอกาสในการร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่ง Leavitt

มองว่าเหมาะสมกับกระบวนการกลุ่มมากที่สุดเพราะทุกคนรับโอกาสในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ทำให้ผลที่ออกมาได้ทั้งผลผลิต (product) และ กระบวนการ (process) ของกลุ่ม ได้แก่แบบลูกโซ่ (Chain Network) และ แบบวง (Circle Network)

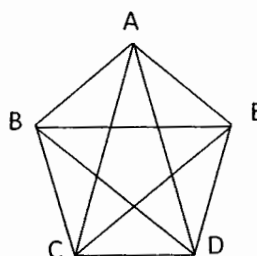
- 2.1 เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ คือ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนติดต่อกับคนที่อยู่ติดไปกับตนเท่านั้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดความล่าช้าในการสื่อสารไปจนถึงคนที่อยู่ห่างออกไป สมาชิกอาจติดต่อได้เพียงคนที่อยู่ติดกับตนด้านเดียว บางคนอาจได้ติดต่อจากสองด้าน

- 2.2 เครือข่ายการสื่อสารแบบวง คือ เครือข่ายที่สมาชิกในกลุ่มมีโอกาสติดต่อกับสมาชิกในเครือข่ายทั้งสองด้านของตน มีความเท่าเทียมกันทั้งหมดแต่ไม่มีใครเป็นศูนย์รวมกลุ่มเลย

3. เครือข่ายรูปดาว เป็นรูปแบบที่สมาชิกแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆทุกคนในกลุ่ม

เครือข่ายสังคมเสมือน (Virtual Social Network Analysis)

เครือข่ายสังคมคือเครือข่ายของคนหรือองค์กรที่ยึดโยงเชื่อมร้อยด้วยความสัมพันธ์ Node หรือ ปม แทนผู้ที่อยู่ในเครือข่ายนั้นและมีปฏิสัมพันธ์กับ Node อื่นๆ ด้วย “ties” หรือสายสัมพันธ์ แต่เดิมเครือข่ายสังคมเป็นสิ่งที่กระทำกันแบบพบหน้า แต่เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารได้พัฒนาขึ้นมาและเกิดการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ทำให้เครือข่ายสังคมเกิดบนโลกไซเบอร์ขึ้นมา เรียกว่า เครือข่ายสังคมเสมือน (Virtual Social Network)

Ridings et al (อ้างถึงใน D’Andrea, Ferri, & Grifoni 2009) ให้ความหมายเครือข่ายสังคมเสมือนว่า “กลุ่มของคนที่มีความสนใจ และกิจกรรมเดียวกันที่มีการสื่อสารระหว่างกันสม่ำเสมอ และเป็นระยะเวลาต่อเนื่องมาพอสมควรผ่านช่องทางไปยังพื้นที่บนอินเทอร์เน็ตพื้นที่เดียวกัน” ซึ่งข้อแตกต่างสำคัญคือเทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุนให้การสร้างเครือข่ายสามารถเกิดขึ้นที่ไหนและเมื่อไหร่ก็ได้โดยไม่จำกัดว่าคนเหล่านั้นจะต้องอยู่ในที่เดียวกัน เวลาเดียวกัน

ผู้คนอาจเข้าสู่เครือข่ายสังคมเสมือนด้วยเหตุผลที่หลากหลาย เพราะเทคโนโลยีช่วยให้สามารถเข้าถึงหัวข้อที่ตนสนใจได้โดยไม่มีข้อจำกัด ซึ่งต่างจากการเข้าถึงทางกายภาพ ผู้ที่สนใจหัวข้อเดียวกัน

อาจไม่มีอยู่ในละแวกใกล้เคียงที่สามารถพบกันได้ หรืออาจไม่มีวันรู้ว่าใครคือผู้สนใจหัวข้อเดียวกัน D'Andrea, Ferri, & Grifoni ได้สรุปปัจจัยเชิงใจว่ามีอยู่สี่กลุ่มหลักๆ ได้แก่

1. การแลกเปลี่ยนข้อมูล (Information Exchanging) ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ดึงดูดให้คนเข้าสู่เครือข่ายสังคมเสมือน D'Andrea, Ferri, & Grifoni มองว่าความเป็นสังคมเสมือนทำให้เป็นข้อได้เปรียบยิ่งกว่าเครือข่ายสังคมแบบดั้งเดิมเพราะเอื้อให้เกิดพลวัตในการสร้างสรรค์และแลกเปลี่ยนข้อมูลใหม่ๆ ยิ่งกว่าเครือข่ายสังคมแบบดั้งเดิม ในแง่มุมนี้ เครือข่ายสังคมเสมือนได้ขยายความเปิดเผย โอกาสในการทำงานร่วมกัน และการขยายตัวของชุมชนแบบดั้งเดิมออกไปอีก
2. แรงจูงใจทางสังคม (Social Aspect) ซึ่งเป็นปัจจัยอันดับรองลงมาที่ดึงดูดคนให้เข้ามาแสวงหาแรงสนับสนุนทางสังคมในชุมชนเสมือน ต้องการพบและผูกสัมพันธ์กับกลุ่มคนแบบเดียวกับตน โลกเสมือนทำให้คนสามารถสำรวจตัวตนของตัวเองและทำความเข้าใจกับสังคมที่ตนอยู่ได้โดยปราศจากแรงกดดันของโลกแห่งชีวิตจริง แต่อย่างไรก็ตามก็มีผลเสียที่อาจทำให้เกิดการละเลยที่จะรับผิดชอบผลของการกระทำตนอย่างการกระทำที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น อาจแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวหรือเสียสปีผู้อื่นโดยไม่คิดว่าเป็นความรับผิดชอบของตนเนื่องจากทำบนโลกออนไลน์
3. การแสวงหามิตรภาพ (Friendship) คือแรงจูงใจที่ดึงดูดคนเข้ามาแสวงหามิตรภาพ ความคาดหวังที่จะดำรงและเพิ่มระดับความสัมพันธ์ทำให้คนกลับมาเยือนและใช้พื้นที่ออนไลน์นั้นสม่ำเสมอเพื่อให้ได้พบและใช้เวลาอยู่กับกลุ่มของตนบนเครือข่ายสังคมเสมือน ด้วยโครงสร้างของเว็บไซต์ที่เอื้อให้คนที่คล้ายคลึงกันแต่อยู่ห่างไกลมาพบกันเพื่อแลกเปลี่ยนมิตรภาพ ความคิดเห็นและความรู้สึกได้ และกลายเป็นเพื่อนกันโดยไม่จำเป็นต้องได้พบหน้าคำตา หรือพูดคุยกันจริงๆ หรือระบายความทุกข์ที่พวกตนกำลังประสบต่อกัน ซึ่ง D'Andrea, Ferri, & Grifoni กล่าวว่า มันไม่ใช่เรื่องแปลกเลยที่คนจะหันหน้าไปหาชุมชนของตนบนเว็บไซต์เพื่อหาคำตอบ

เพราะคำถามที่นำไปโพสต์ลงในชุมชนออนไลน์สามารถที่จะได้คำตอบจาก
ประสบการณ์และความรู้อันมาจากประสบการณ์ของผู้คนที่หลากหลายได้ในเวลา
ไม่กี่ชั่วโมง

4. การเข้ามาหย่อนใจ (Recreation) เป็นรูปแบบการใช้งานเครือข่ายสังคมเสมือนใน
ฐานะพื้นที่หย่อนใจ

D'Andrea, Ferri, & Grifoni ได้สรุปปัจจัยทั้ง 4 ประการออกมาเป็นตารางซึ่งแสดงใน
ตารางที่ 2.2

ตาราง 2.1 ปัจจัยทั้ง 4 ในการเข้าใช้เครือข่ายสังคมเสมือน

ประเภท	ความหมาย	มิติ	ตัวอย่าง
1. ปัจจัยทั้ง 4 จากการ แลกเปลี่ยนข้อมูล (Information Exchanging)	การแสวงหาข้อมูล ที่ต้องการ	แรงบันดาลใจ, ทักษะ, ความเหลื่อมล้ำ ด้านดิจิทัล, ความ มั่นใจ, ความเป็นอยู่ที่ดี	- ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ แบ่งปันประสบการณ์ ความสำเร็จ
2. ปัจจัยทั้ง 4 ในแง่มุม เชิงสังคม (Social Aspect)	การแสวงหาให้ได้มาซึ่ง แรงสนับสนุนทางจิตใจ	การศึกษา, การถก ประเด็นกลุ่ม	- ขอคำแนะนำ - เข้ามาช่วยเหลือผู้อื่น
3. ปัจจัยทั้ง 4 ด้าน มิตรภาพ (Friendship)	เพื่อแสวงหามิตร	แบ่งปันความรู้, ประสบการณ์ร่วม, ความเคารพในตนเอง, การมีบทบาทสำคัญ	- เข้ามาพูดคุยกับคนที่ คิดเห็นเหมือนกัน - เข้ามาพูดคุยกับคนที่ สนใจสิ่งเดียวกัน - ชอบที่จะมาโพสต์ ข้อความในเว็บของ ชุมชน

ตาราง 2.1 ปัจจัยจูงใจในการเข้าใช้เครือข่ายสังคมเสมือน (ต่อ)

ประเภท	ความหมาย	มิติ	ตัวอย่าง
4.ปัจจัยจูงใจด้าน สันทนาการ (Recreation)	เพื่อความสนุกสนาน บันเทิง	การจับจ่ายซื้อของ การลงทุน	- พุดคุยเรื่องที่ทำให้ สนุกสนาน

การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมเสมือน เป็นการศึกษาคูโครงสร้างสังคมเสมือนและผลที่เกิดจากเครือข่ายสังคมเสมือนนั้นๆ เป้าหมายสำคัญคือ “การสังเกตและแปลความหมายของรูปแบบของสายสัมพันธ์ทางสังคมในระหว่างสมาชิกของเครือข่าย” (Nooy, Mrvar & Batagelj, 2005: 5)

การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมเสมือนมีสองแนวทางคือ Sociocentric Analysis และ Egocentric Analysis

รูปแบบการวิเคราะห์แบบ Sociocentric Analysis จะมองความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายไปด้วยกันทั้งหมด ในขณะที่รูปแบบวิเคราะห์แบบ Egocentric Analysis จะพุ่งความสนใจไปยังตัวบุคคล (ego) และสัมพันธ์ที่บุคคลนั้นมีต่อบุคคลที่อยู่ในเครือข่าย (alter)

บทบาทของสมาชิกในเครือข่าย

เครือข่ายก็คือกลุ่มที่ประกอบด้วยสมาชิก ซึ่งย่อมมีหน้าที่แตกต่างกัน Littlejohn ได้จำแนกประเภทได้ดังนี้

ประเภทบทบาทที่มีต่อกลุ่ม

1. Initiator / Contributor คือผู้ที่เสนอแนวคิด หรือมุมมองใหม่ๆ ในการแก้ปัญหา
2. Information Seeker คือ ผู้ที่ต้องการความกระจ่างที่เป็นข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้
3. Opinion Seeker คือ ผู้ที่ต้องการความเห็นเกี่ยวกับปัญหา

4. Information Giver คือ ผู้ที่ให้ข้อมูลที่มาจากแหล่งที่เชื่อถือได้ หรือจากประสบการณ์ส่วนตัว
5. Opinion Giver คือ ผู้ที่คอยแนะนำ ให้ความเห็น
6. Elaborator คือ ผู้ที่คอยอธิบายคำแนะนำ หรือข้อคิดเห็นด้วยตัวอย่าง ความหมายที่ชัดเจน และช่วยให้เหตุผล
7. Coordinator คือ ผู้ที่ช่วยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆ และสานความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดและกิจกรรมระหว่างสมาชิกในกลุ่มย่อยต่างๆ
8. Orientor คือ ผู้ที่ให้ความหมายเป้าหมายของกลุ่มโดยการสรุปกิจกรรม ตั้งคำถามต่อทิศทางของการเสวนา และการหันเหออกจากเป้าหมายเดิม
9. Evaluator/ Critic คือ ผู้ที่คอยประเมินกิจกรรมในกลุ่ม โดยใช้มาตรฐานที่ปรากฏอยู่ในกระบวนการของกลุ่ม
10. Energizer คือ ผู้ที่คอยช่วยกระตุ้นให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปอย่างราบรื่น และได้ผลยิ่งขึ้น
11. Procedural Technician คือ ผู้ที่คอยสนับสนุนด้านกิจกรรมด้านกายภาพ
12. Recorder คือ ผู้บันทึกกิจกรรม การเสวนา ผล และคำตัดสินของกลุ่ม

ประเภทบทบาทที่เกี่ยวกับการรักษาความเป็นกลุ่ม

1. Encourager คือ ผู้ที่ช่วยกระตุ้น สนับสนุนให้สมาชิกร่วมกันมีส่วนร่วม
2. Harmonizer คือ ผู้ที่ประสานสมาชิกเข้าหากัน ช่วยเป็นตัวกลางปรับความเข้าใจเวลาเกิดความขัดแย้ง หรือช่วยประสานรอยความแตกต่าง ลดความตึงเครียดระหว่างกัน
3. Compromiser คือ ผู้ที่ช่วยผู้อื่นในการหาทางออกเมื่อแนวคิดเกิดขัดแย้งกับกลุ่มอื่น
4. Gatekeeper/expediter คือ ผู้ที่คอยบริหารช่องทางการสื่อสาร โดยกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างสมาชิก หรือ การคิดมาตรการจัดการการไหลของการสื่อสาร

5. Standard Setter คือ ผู้ที่คอยตั้งกรอบมาตรฐานของกลุ่ม หรือทำหน้าที่ประเมินคุณภาพของผลลัพธ์จากการทำงานของกลุ่ม
6. Group Observer คือ ผู้สังเกตการณ์ บันทึก และแปลความกิจกรรมของกลุ่ม และป้อนต่อให้การประเมินผลงานกลุ่ม
7. Follower คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็น “ผู้ชม” อย่างเดียว ไหลไปตามความคิด และการตัดสินใจ กระแสหลัก

ประเภทบทบาทส่วนตัว

1. Aggressor คือผู้ที่คอยขัดคอ ระบาย หรือชิงความดีความชอบของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง
2. Blocker คือ ผู้ที่พยายามปิดกั้นความคิดของผู้อื่น หรือ โต้แย้ง
3. Recognition Seeker คือผู้ที่พยายามเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น เพื่อเล็งการตกอยู่ในฐานะที่ต่ำต้อยกว่า
4. Self-confessor คือผู้ที่คอยแสดง “ความรู้สึก” “ความคิดส่วนตัว” หรือ “คตินิยม” ที่เกี่ยวกับสิ่งที่กลุ่มกำลังพูดถึง หรือทำอยู่
5. Playboy คือผู้ที่มักจะแสดงตัวว่าไม่อยากร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม
6. Dominator คือผู้ที่ต้องการมีอำนาจเหนือผู้อื่น
7. Help Seeker คือ ผู้ที่คอยเรียกร้องขอความเห็นใจจากสมาชิกคนอื่นๆ หรือกลุ่ม
8. Special Interest Pleader คือผู้ที่แสดงตนว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น เจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก ตัวแทนจากระดับรากหญ้า) แต่แท้แล้วสิ่งที่แสดงออกเป็นเพียงการนำเสนอที่มาจากโลกทัศน์ที่แคบและเจาะจงของตน

Everett Rogers ได้กล่าวถึงบทบาทของสมาชิกในเครือข่ายการสื่อสารที่สำคัญอีก คือ Bridge และ Liaison เมื่อในเครือข่ายการสื่อสารมีสมาชิกที่รวมตัวเป็นกลุ่ม แต่ละกลุ่มเป็นการรวมของสมาชิก

ที่รวมกันมีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่ม ทำให้เกิดสภาพเป็น “กลุ่มย่อย” (หรือ Clique – ผู้วิจัย) ที่มีสมาชิกเป็นคน “วงใน” ในขณะที่คนอื่นนอกนั้นถือเป็น “คนวงนอก”

ผู้ทำหน้าที่สะพาน (หรือ Bridge – ผู้วิจัย) คือ ผู้ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างกลุ่มย่อย สองกลุ่ม หรือมากกว่านั้นที่อยู่ในระบบ โดยอาศัยสถานะที่ตัวผู้ทำหน้าที่สะพาน เป็นสมาชิกของกลุ่มย่อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ส่วนผู้ประสานงาน (หรือ Liaison – ผู้วิจัย) เป็นตัวเชื่อมกลุ่มย่อยสองกลุ่มหรือมากกว่า เข้าด้วยกัน แต่ไม่ได้มีสถานะเป็นสมาชิกของกลุ่มย่อยใด ๆ

การสื่อสารในรูปแบบเครือข่ายจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายสามารถทำกิจกรรมบางอย่างรวมกันได้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สมาชิกในกลุ่มแต่ละคนเห็นพ้องกัน โดยอาจเป็นเครือข่ายเฉพาะกิจที่ตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมหนึ่ง แล้วเลิกไป เมื่อมีกิจกรรมก็อาจกลับมารวมตัวใหม่ หรือ เป็นเครือข่ายที่มีกิจกรรมดำเนินต่อเนื่องอยู่แล้ว (นฤมล อนุศาสนนันท์, 2551 : 40)

แนวคิดการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ (Crowdsourcing)

แนวคิดการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ ถูกกล่าวถึงครั้งแรกโดย Jeff Howe ในปี 2006 โดยเป็นแนวคิดที่อธิบายการกระทำของผู้ประกอบการหรือองค์กรซึ่งใช้การระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ในการหาแนวคิดและมุมมองใหม่ๆเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงานของตนในลักษณะการเปิดรับความคิดอย่างอิสระ ซึ่งทำให้ได้คำตอบอย่างรวดเร็วและจากผู้เข้าร่วมที่มีปริมาณมาก

Jeff Howe (2006) ได้นิยามการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ว่า :

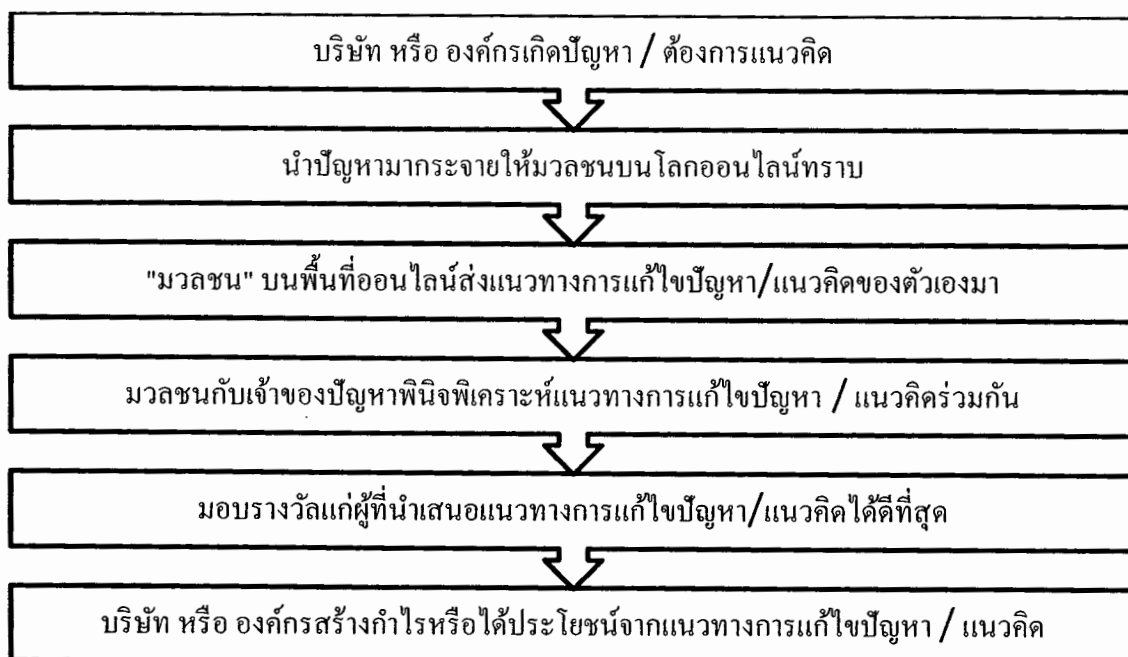
“การระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์แสดงถึงการกระทำของบริษัทหรือสถาบันที่นำเอา *function* ที่เคยปฏิบัติโดยพนักงานออกไปให้เครือข่ายผู้คนขนาดใหญ่ซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่ามอบหน้าที่แก่ผู้ใด โดยเป็นลักษณะการเปิดรับความคิดอย่างอิสระ โดยอาจอยู่ในรูปของการร่วมกันผลิต (ซึ่งผู้เข้าร่วมจะร่วมมือกันผลิต) แต่ก็มีบ้างที่มีคนเดียวรับไปทำ เงื่อนไขคุณลักษณะสำคัญของการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์คือ การใช้รูปแบบเปิดรับความคิดอย่างอิสระ และการใช้เครือข่ายผู้ที่เป็นแรงงานขนาดใหญ่”

กล่องข้อความที่ 2. 1 นิยามการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ของ Jeff Howe (2006)

พจนานุกรม Merriam-Webster ได้นิยามคำว่า Crowdsourcing ว่า “การได้มาซึ่งบริการ แนวความคิด หรือเนื้อหาที่มาจากการร่วมกันคิดของกลุ่มคนขนาดใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งมวลชนบนชุมชนออนไลน์ มากกว่าการใช้พนักงาน หรือแหล่งผลิตข้อมูลอื่นๆ”

Henk van Ess (2010:99) กล่าวว่า “การระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์นั้นคือการถ่ายทอดความปรารถนาของผู้ผู้เชี่ยวชาญที่ต้องการแก้ไขปัญาและแบ่งปันคำตอบให้กับทุกคน ได้ใช้ประโยชน์อย่างอิสระ”

Hinchcliffe (2009) ได้เสนอกระบวนการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1 กระบวนการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์

จากแผนภูมิที่ 2.1 จะเห็นว่าในกระบวนการประกอบด้วยการนำปัญหามากระจายให้มวลชนบนโลกออนไลน์ทราบ ซึ่งมวลชนที่ขานรับจะส่งแนวคิด หรือคำตอบของตนกลับมาให้ จากนั้นมวลชนและผู้เป็นเจ้าของปัญหาจะร่วมกันพิจารณาวิเคราะห์แนวคิด ข้อมูล หรือคำตอบที่ได้รับร่วมกัน ในตอนท้ายเจ้าของปัญหาจะมีการให้รางวัลตอบแทนแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของแนวคิดที่ดีที่สุดซึ่งมักจะไม่ใช่การตอบแทนในรูปแบบเงินตราแต่อาจเป็นของตอบแทนหรือการยกย่องและตัวเจ้าของปัญหาก็จะได้รับประโยชน์จากแนวคิด ข้อมูล หรือคำตอบที่สร้างโดยการระดมความคิดจากมวลชน

สิ่งที่ดึงดูดให้ใครสักคนเข้าร่วมในการระดมความคิดนั้นมีได้หลายปัจจัย ในงานวิจัยของ

Estellés-Arolas &González-Ladrón-de-Guevara (2012) ได้สรุปปัจจัยที่ดึงดูดมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิด และแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ได้ดังนี้

- 1) การเข้าร่วมเพราะหวังในรางวัลตอบแทนในรูปแบบเงิน
- 2) การเข้าร่วมเพราะหวังใช้โอกาสในการลับฝีมือในการสร้างสรรค์
- 3) การเข้าร่วมเพราะรู้สึกสนุก
- 4) การเข้าร่วมเพราะต้องการจะได้เผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้กับผู้อื่น
- 5) การเข้าร่วมเพื่อเป็น โอกาสในการโฆษณาตัวเองเพื่อรับงาน
- 6) การเข้าร่วมเพราะสนองตอบความรักความผูกพันที่ตนมีต่อชุมชน
- 7) การเข้าร่วมเพราะการเสียดิการเข้าร่วมกิจกรรม : ปริมาณการใช้เวลา และ ระดับการให้ความรัก (หรือหมกมุ่น) ต่อตัวเว็บไซต์

แม้จะอธิบายในมิติของกระบวนการหนึ่งในการค้นหาแนวคิดใหม่ๆสำหรับแวดวงธุรกิจ แต่ลักษณะการระดมความคิดจากมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ยังสามารถใช้อธิบายลักษณะของการใช้มวลชนบนพื้นที่ออนไลน์เป็นแหล่งข้อมูลในด้านอื่นๆ และอาจนำไปปรับใช้ในการแสวงหาคำตอบ

หรือความรู้ในเรื่องอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอันเป็นธุรกิจ เช่นในงานวิจัยของ Willett, Heer, และ Agrawala (2009) ที่ศึกษาการใช้การระดมความคิดจากการอภิปรายของมวลชนบนพื้นที่ออนไลน์ในการสร้างสมมติฐาน หรือคำอธิบายแบบแผน และทิศทางของข้อมูล

แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)

คำว่าพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ “พื้นที่” + “สาธารณะ” พื้นที่นั้นมีความหมายในสองนัยคือ เป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรม ในส่วนของรูปธรรมนั้น ก็หมายถึงพื้นที่ซึ่งเป็นเขตแดนที่มีอาณาบริเวณ แบ่งเขตกันแดนเอาไว้อย่างชัดเจน ส่วนด้านนามธรรมนั้น เป็นความหมายในทางสังคม-การเมือง-วัฒนธรรม เช่นหมายถึง เวทีทางสังคมที่มีการช่วงชิงอำนาจ อาทิ พื้นที่ทางวัฒนธรรมในสื่อสารมวลชน เช่น การมีละครที่มีคนเชื้อสายจีนเป็นตัวเอก เชิดชูค่านิยมแบบคนจีน เป็นการสะท้อนว่าคนไทยเชื้อสายจีนได้เข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมส่วนหนึ่งไปแล้ว (กาญจนา แก้วเทพ 2543:172) หรือ ภาพของคนอีสานในละครโทรทัศน์ เปลี่ยนจากบทตัวตลก คนรับใช้มาเป็นตัวเอก หรือ ในช่วงวิกฤตน้ำท่วม 2554 แต่เดิมรายการโทรทัศน์ที่เคยนำเสนอแต่สิ่งที่มาจากรัฐ หรือนักวิชาการ ก็ได้นำเสนอจากภาคประชาชนมานำเสนอ เช่น คลิปวิดีโอ วัสดุ Flood ซึ่งผลิตโดยคนหนุ่มสาว ที่เดิมโพสต์ลง Youtube แต่สามารถช่วงชิงพื้นที่บนสื่อกระแสหลักได้อย่างรวดเร็วและได้ผล

ส่วนคำว่า “สาธารณะ” โดยความเข้าใจทั่วไปคือ “ส่วนรวม” (public) ซึ่งตรงข้ามกับ “ส่วนตัว” (private) มีความหมายในสองนัยยะเช่นกัน ด้านที่เป็นรูปธรรม เช่น สวนสาธารณะ หมายถึง สวนของส่วนรวม (ไม่ใช่สวนส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่ง) ด้านที่เป็นนามธรรม เช่น ประโยชน์สาธารณะ (กาญจนา แก้วเทพ, เล่มเดียวกัน)

พื้นที่สาธารณะ เป็นแนวคิดที่พัฒนาโดย Jurgen Habermas (1989) โดยมีใจความหมายถึง พื้นที่ซึ่งผู้คนทั้งหลายสามารถเข้าร่วมวงถกเกี่ยวกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งได้อย่างอิสระเสรีแต่เดิมนั้น มีเพียงชนชั้นปกครอง เช่นกษัตริย์ และขุนนาง กับศาสนาเท่านั้นที่มีอำนาจในการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะในทางการเมือง (แน่นอนว่า คนเหล่านี้มักเป็นผู้ชาย) มีอำนาจในการกำหนดตัดสินใจกิจการต่างๆในสังคม ผูกขาดความรู้ และการเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณะ นอกจากนี้ เมื่อมีผู้หาญรุกร้าพื้นที่

สาธารณะที่ตนผูกขาดอยู่ รัฐ (กษัตริย์ ชุนนางชั้นสูง และนักบวช) ได้กำหนดที่จะใช้อำนาจความรุนแรง “ปราบปราม” ผู้ที่รุกร้าเพื่อเป็นการรักษาอภิสิทธิ์ในพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของตน เมื่อเกิดรูปแบบของพื้นที่สาธารณะที่เป็นของชนชั้นกลาง (พ่อค้า ช่างฝีมือ) ชุนนาง ปัญญาชน (ซึ่งก็เป็นผู้ชายอีกเกือบทั้งหมด) ในพื้นที่ซึ่งพ้นจากอำนาจของรัฐ และศาสนา เป็นพื้นที่ที่จะถกเถียงประเด็นต่างๆ อย่างเสรีและเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นกลางอีกด้วย เป็นช่องทางให้สมาชิกในสังคมมาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตสาธารณะ และตรวจสอบรัฐบาล จากนั้นก็นำข้อสรุปที่ตกผลึกได้ไปต่อรองกับกษัตริย์ และชุนนาง

จากแนวคิดของ Habermas นั้นบนพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ซึ่งทุกคนเท่าเทียมกัน แต่เมื่อพิจารณาจริงๆ แล้ว แม้แต่ในปัจจุบันเชื่อว่าทุกคนจะเข้าสู่พื้นที่สาธารณะและเสียงดังได้เท่ากัน Nancy Fraser (1993) ได้วิจารณ์แนวคิดของ Habermas ในงานเขียน *Rethinking the public sphere : a contribution of actually existing democracy* ว่ามองข้าม ละเลย ประเด็นเรื่อง เพศ เผ่าพันธุ์ และ ชนชั้น Habermas เองก็ยอมรับถึงข้อที่ถูกกละเลยนั้น และได้ทบทวนแนวคิดของตนเองใหม่ ลงในงานเขียนชื่อ *Further reflections on the public sphere* (1993) ยอมรับการมีอยู่ของ Multiple Public Spheres (ซึ่งเขาเรียกว่า Counter Spheres) ความเข้าใจที่มีต่อการมีอยู่ความหลากหลายของพื้นที่สาธารณะนั้นจะช่วยให้เห็นภาพของการสื่อสารในสังคมได้อย่างชัดเจน แม้พื้นที่สาธารณะหลัก (Dominant Sphere) ที่ยังคงมีชาย “เป็นใหญ่” แต่พื้นที่สาธารณะอื่นๆ ที่ซ่อนอยู่ก็มีพื้นที่ของผู้หญิงซ่อนอยู่ (Byerly and Ross : 2007)

นักสตรีนิยมให้ความสนใจพื้นที่ออนไลน์ หรือ พื้นที่เสมือน เพราะคุณสมบัติที่เอื้อให้เป็นพื้นที่ทางเลือกให้ผู้หญิงแสดงจุดยืน และเรียกร้องความยุติธรรมเท่าเทียม พยายามผลักดันให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ของผู้หญิงมากขึ้น เรียกว่า Cyberfeminism ดังเช่นที่ Gillian Youngs (2004) : 189 กล่าวถึงใน Byerly & Ross, 2006 : 151) กล่าวว่า

Virtual Space has particular significance for women and feminist work. The transgressive potential of the Internet with regard to these boundaries and their

significance in maintaining different forms of patriarchal power and social structure, has implications for women' (Youngs 2004: 189)

สำหรับหญิงในกระแสสมรสข้ามวัฒนธรรม หากจะศึกษาพวกเธอในเรื่องพื้นที่สาธารณะ ก็จะมี ความเกี่ยวข้องกับ “ผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ” และ “คนชายขอบในพื้นที่สาธารณะ” ซึ่งรวมเอาเรื่อง เชื้อชาติ และชนชั้นเข้าไปด้วย

สิ่งที่น่าคิดคือ การเป็นชุมชนออนไลน์ ซึ่งเท่ากับเป็นพื้นที่ของผู้หญิง จะมีความเป็นพื้นที่ สาธารณะอย่างไร และมีผลผลิตทางความคิดที่สะท้อนออกไปยังพื้นที่สาธารณะหลักหรือไม่ อย่างไร

แนวคิดผู้หญิงกับพื้นที่ไซเบอร์ และวัฒนธรรมไซเบอร์ (Women VS Cyberspace & Cyberculture)

ความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับวัฒนธรรมไซเบอร์เป็นสิ่งที่ได้รับความสนใจมายาวนาน อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังต่ออินเทอร์เน็ต และพื้นที่ไซเบอร์ว่าเป็นเครื่องปลดปล่อยหญิงจากพันธนาการ กลับรับหรีมาอย่างยาวนาน ในอดีต พื้นที่การสื่อสารเป็นสิ่งที่ผู้ชายยึดครองมาตลอด นับตั้งแต่การรู้ หนังสือ ไปจนถึงการขึ้นแท่นเป็นเจ้าของสื่อ ผู้ชายจึงเคยผูกขาดการสร้างความหมายและกำหนดตรา การปฏิบัติตัวของผู้หญิง เสมือนเป็นเอกลักษณ์ติดตัวของชายซึ่งมีพื้นที่ “นอกบ้าน” ในขณะที่ผู้หญิงถูก เก็บไว้ “ในบ้าน” ประเด็นพื้นที่เป็นปัญหาหลักของผู้หญิง ซึ่งขาดอิสรภาพในการเข้าไปยังพื้นที่อื่นๆ นอกจาก “ห้องนอน” และ “ห้องครัว” พร้อมความสามารถที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่สาธารณะ ได้อย่างเต็มที่ และปลอดจากการคุกคาม (Pruette & Deane, อ้างถึงใน Bahdi, 2000 หน้า 891 ซึ่งอ้างถึง ใน Chorurdury, 2009 หน้า 343)

เมื่อถึงยุคไซเบอร์ ที่เกิดชุมชนออนไลน์ขึ้นมา นักอินเทอร์เน็ตนิยม เช่น Rheingold (1994) และ Barlow (1996) มองว่า อินเทอร์เน็ตนั้นมีศักยภาพที่จะเป็น “พื้นที่สาธารณะใหม่” และ ชุมชน ออนไลน์ก็เป็นสถานที่ซึ่งปราศจากการจำกัดเพศ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนและเสริมพลังให้ผู้หญิง

อย่างไรก็ตาม เมื่อนักวิชาการหลายๆท่านก็ได้พิจารณาว่า ผู้หญิงก็ยังถูก “กีดกันออกไป” อยู่ดี ในงานของ William (1993) และ Mayo (1994) (อ้างถึงใน Green และ Keeble, 2001: 62) ระบุว่า “ชุมชน” เป็นได้ทั้งที่ซึ่งปลดปล่อย และ เป็นคุกคุมขังผู้หญิง

ลัทธิชายเป็นใหญ่ ที่เป็นมรดกจากสังคมแบบเดิม คือหนึ่งในปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ที่ไม่ได้ถูกลบหายไปในโลกออนไลน์ แต่กลับสะท้อนออกมาในรูปของการที่ชายเป็นผู้ควบคุมพื้นที่ออนไลน์ ต่อให้เทคโนโลยีใหม่ๆเกิดขึ้นมา ชุมชนที่ยังยึดถือลัทธิชายเป็นใหญ่ก็ยังคงตีความเทคโนโลยี ใช้ประโยชน์ตามค่านิยมที่ปลูกฝังอยู่ก่อนในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Green & Keeble, 2001) Ramroyara (2000, อ้างถึงในเล่มเดียวกัน) มองว่า แม้เทคโนโลยีสารสนเทศจะพัฒนารุดหน้า และสร้างความเปลี่ยนแปลงให้สังคมมากเพียงใด แต่ก็เป็นไปได้ว่ามันจะยังคงสร้างความไม่เท่าเทียมในสังคมเหมือนในสมัยสังคมประเพณีชายเป็นใหญ่ และถ้าผู้หญิงไม่หันมาใช้อินเทอร์เน็ตในแบบเดียวกับผู้ชาย ไม่ลุกขึ้นมาสร้างเครื่องมือที่จะสร้างพื้นที่ให้พวกคนที่จะได้แสดงความสามารถในแบบฉบับของตน ที่ทางของพวกเธอก็จะยิ่งถูกจำกัด (Venilainen , 2000)

เทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ถูกจัดให้เป็นวัฒนธรรมของเพศชาย ผู้หญิงถูกจำกัดการเรียนรู้เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ตั้งแต่ในชั้นเรียน (Cooper & Weaver) ผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง cyberculture และเพศ (เช่น วิลาสินี พิพิธกุล, 2544 และ Nayar, 2010) ชี้ว่า ผู้ชายเป็นผู้ยึดครองพื้นที่การสื่อสารบน cyberspace และปกป้องมันอย่างหวงแหนจากผู้หญิง เพราะการเข้าไปของพวกเธอไปสั่นคลอนอาณาเขตของผู้ชาย โลกของเทคโนโลยีข่าวสารเป็นพื้นที่ของผู้ชาย และดำเนินบนอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ วิลาสินี กล่าวว่า เนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ถูกผลิตเพื่อสนองความต้องการของผู้ชายมากกว่า และฝ่ายชายก็เป็นผู้ครอบครองพื้นที่การสื่อสารทุกรูปแบบมากกว่าผู้หญิง ช้ำยังหวงแหนพื้นที่อย่างไม่ปล่อยผู้หญิงเข้าไปแสดงความคิดเห็นใดๆ เมื่อผู้หญิงถูกผลักออกไป และถูกทำให้ต้องเจียม แม้ผู้ชายจะเป็นผู้ครอบครองเทคโนโลยี และ cyberspace ก็ไม่ได้เป็นเพราะผู้หญิงด้อยความสามารถกว่า หากเป็นสิ่งที่สังคมสร้างหรือกำหนดความหมายขึ้นมาให้ผู้หญิงต้องไม่ปรากฏตัวในที่ของผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชาย “เล่น” อินเทอร์เน็ตเพื่อความบันเทิง ผู้หญิงจะ “ใช้” อินเทอร์เน็ตในด้านที่

เป็นประโยชน์ต่อบทบาทในสังคมของเธอ ส่วน Nayar ชี้ว่า การนี้เองอาจส่งผลให้ผู้หญิงต้องปกปิดตัวตนโดยการแปลงอัตลักษณ์เป็นผู้ชายเพื่อเข้าไปสนทนาในหัวข้อของผู้ชาย เช่นการเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อเลี่ยงที่จะถูกตำหนิว่าไม่สมหญิง แม้ในเวลานี้ผู้หญิงจะเข้ามาสู่โลกไซเบอร์เพิ่มขึ้น แต่ก็อยู่ในสถานะผู้ใช้น้อยกว่า และหรือไม่เช่นนั้นก็จำเป็นที่จะต้องสร้างพื้นที่ของตัวเองขึ้นมาใหม่ ก็มีงานวิจัยของ Nicola F. Johnson (2004) ว่าแม้ว่ากรรมจะมีอยู่แต่ในความจริงและปกครองความคิดของทั้งสองเพศ ผู้หญิงก็มีความชำนาญและความสนใจคอมพิวเตอร์ไม่แพ้กัน แต่ผู้หญิงไม่กล้าที่จะแสดงตัวว่าเป็นคนเชี่ยวชาญให้สาธารณะรับรู้เนื่องจากรู้สึกว่าจะไม่เหมาะสม ในขณะที่มีแนวคิดว่า โลกไซเบอร์น่าจะเป็นหนทาง / เครื่องมือที่จะสร้างอิสระ และเสริมพลังให้แก่ผู้หญิงภายใต้กรอบปีตาธิปไตย ที่คุกคามพวกเธอแม้แต่ในพื้นที่ของ Cyberculture

การใช้อินเทอร์เน็ตของผู้หญิง และ ชายถูกมองว่ามีความแตกต่างกัน Green & Keeble (2001) พบว่า ผู้ชายนั้นใช้อินเทอร์เน็ตไปเพื่อการสืบค้นข้อมูลด้านการซื้อขาย และบริการทางการเงิน ในขณะที่ผู้หญิงใช้เวลาออนไลน์น้อยกว่า และใช้อินเทอร์เน็ตไปเพื่อแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน หรือครอบครัว หรือเพื่อหาแรงสนับสนุนช่วยเหลือ

วิลสัน พิพิธกุล (2544) กล่าวว่า ผู้ชาย “เล่น” กับคอมพิวเตอร์เพื่อความบันเทิง มีเว็บไซต์ที่ตอบสนองการแสวงหาความบันเทิง ความสนใจเฉพาะของผู้ชายมากมาย โดยเฉพาะสนองความบันเทิงทางเพศ เช่น เว็บภาพโป๊อนาจารซึ่งหาประโยชน์จากการใช้ผู้หญิงเป็นของเล่น แต่การเล่นของผู้ชายนั้นเป็นเรื่องปกติ ผู้หญิงนั้นใช้คอมพิวเตอร์เพื่อติดต่อสื่อสาร สืบค้นข้อมูล หรือค้นหาข้อมูล ใช้เพื่อผลิตงานรูปแบบต่างๆ เข้าไปสั่งซื้อสินค้า หรือการร่วมสนทนากับกลุ่มผู้หญิงที่เผชิญปัญหาเหมือนกัน หรือมีความสนใจเหมือนกัน หากผู้หญิงใช้เวลากับการสนทนาบนอินเทอร์เน็ตมากเกินไปก็จะถูกตำหนิว่าทำเรื่องไร้สาระ เพราะอคติทางเพศที่ว่าผู้หญิงช่างพูด ช่างนินทา

ภาษาของผู้ชายจะแสดงการสนับสนุนตัวเอง แสดงอำนาจ แสดงความต้องการเอาชนะผู้อื่น แฝงการดูถูกหรือประชดประชันผู้อื่น เข้ามาขัดจังหวะขัดคอของผู้อื่น โยนข้อความแสดงการดูถูกหรือ

ประณามใส่คู่สนทนาคู่อื่น ตรงกันข้าม ภาษาของผู้หญิงนั้นจะเป็นลักษณะเชิงสร้างสรรค์ สนับสนุนคู่สนทนา ให้กำลังใจ ชื่นชมเชิดชู หรือปลอบใจ หรือทำให้คู่สนทนาารู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับ ผู้หญิงยังใช้ภาษาที่แสดงความนุ่มนวล ถ่อมตัว มักขอโทษหรือออกตัวก่อนเสมอเวลารู้สึกว่าตัวเองผิด

Cyberfeminism - เป็นแนวคิดของฝ่ายสตรีนิยมที่พยายามให้ผู้หญิงได้มีโอกาสใช้ประโยชน์อินเทอร์เน็ตในการผลักดันประเด็นของผู้หญิง ความพยายามที่จะให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ของผู้หญิงมากขึ้น

แนวคิดการออกแบบเว็บไซต์สำหรับผู้หญิง (Website for Women)

แม้จะมีเว็บไซต์เกิดขึ้นมากมาย แต่มีกี่เว็บไซต์ที่เป็นพื้นที่ซึ่งผู้หญิงสามารถเข้าไปใช้ได้อย่างสบายใจและได้ประโยชน์ นักวิชาการวิจารณ์ว่าอินเทอร์เน็ตนั้นมีลักษณะของ “เพศชาย” สูง ไม่ว่าจะเป็นภาษา หรือกระบวนการ รวมถึงเทคโนโลยี ซึ่งกลายเป็นสิ่งขวางกั้นการเข้าถึงของผู้หญิง การจัดการดูแลที่ไม่ดีก็ทำให้ผู้หญิงรู้สึกท้อที่จะเข้าใช้

การออกแบบเว็บไซต์สำหรับผู้หญิงไม่ใช่แค่การออกแบบให้สวยงามหรือถูกใจผู้หญิง แต่ต้องมีคุณลักษณะที่เอื้อให้ผู้หญิงสามารถเข้ามาใช้ได้สบายใจ ผู้วิจัยได้ประมวลจากหลายๆ ความต้องการของผู้หญิงในหลายๆ แนวคิดที่ผ่านมา มาสรุปเป็นแนวคุณสมบัติของเว็บไซต์สำหรับผู้หญิงซึ่งผู้หญิงจะใช้ประโยชน์ได้สูงสุด ได้ดังต่อไปนี้

1. ใช้งานง่าย เข้าถึงส่วนต่างๆ ของข้อมูลได้ง่ายๆ รูปแบบไม่ซับซ้อน (Green & Keeble, 2001)
2. มีคุณสมบัติที่ช่วยให้ผู้หญิงแสดงความเป็นตัวของตัวเองได้ (Green & Keeble, 2001) (Nayar, 2010)
3. ชุมชนออนไลน์ที่ออกแบบโดยคำนึงถึงผู้หญิงเป็นศูนย์กลาง (Green & Keeble, 2001)

4. มีการกำกับดูแลโดย “ผู้หญิง” เพื่อรักษาความเป็นกลาง (หรือ ความเป็น หญิง) (วิลสัน ,2547 ; และ แนวคิดการเสริมพลังหญิง)
5. สร้างความรู้สึกลึกถึงการเป็น “ชุมชน” ให้ผู้หญิง รู้สึกลึกถึงการสนับสนุนมากกว่าการแข่งขัน (จากแนวคิดการเสริมพลังหญิง)
6. เนื้อหาจากการสร้างของเครือข่าย มากกว่าการที่มีผู้ใดผู้หนึ่งตั้งตัวยึดตำแหน่งเจ้าของเนื้อหา (จากแนวคิดการเสริมพลังหญิง)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัย “ชุมชนออนไลน์ของเยาวชน : กรณีศึกษา WWW.DEK-D.COM” ของ นฤมล อนุศาสนนันท์ (2551) เป็นการศึกษาชุมชนออนไลน์ของเยาวชนไทย ซึ่งพบว่า ชุมชนแห่งนี้ก่อตัวขึ้นจากเยาวชนที่ต้องการมีพื้นที่บนอินเทอร์เน็ตสำหรับเยาวชนด้วยกันเข้ามาแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องต่างๆ ทั้งที่เป็นสาระ และบันเทิง ผู้ผลิตเว็บไซต์ให้ผู้ที่มีความเป็นอิสระ ไม่ได้จำกัดทัศนคติความสนใจของเยาวชน สมาชิกอยู่ภายใต้กฎและการกำกับดูแลร่วมกัน ผู้ผลิตเว็บไซต์มีบทบาทในการให้บริการตามความสนใจของเยาวชนและควบคุมทิศทางเนื้อหาให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม แม้จะเข้าสู่สังคมผู้ประกอบการ (มีรายได้) แต่ทีมงานก็ยังทรงโฆษณาไม่ให้กระทบวัตถุประสงค์หลักของเว็บไซต์สำหรับการทำหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะของ Dek-D.com ก็พบว่า เว็บไซต์แสดงออกถึงคุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะสำหรับเยาวชนในเรื่องของการเป็นพื้นที่การเคลื่อนไหวทางสังคมเรื่องการสอบเข้ามหาวิทยาลัย หรือ แอดมิชชัน ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวคือ การเผชิญปัญหาาร่วมกัน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต และบทบาทของผู้นำความคิด ถึงแม้การเคลื่อนไหวของเยาวชนจะไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย แต่สามารถกล่าวได้ว่าเว็บไซต์นี้สามารถเป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นในตัวในเรื่องสิทธิของเยาวชนได้

งานวิจัย “เครือข่ายการสื่อสาร และการปรับตัวทางวัฒนธรรมของนิสิตโครงการแลกเปลี่ยน” ของ อัครวิตร แสงศรี (2552) เป็นการศึกษาการการใช้การสื่อสารในการช่วยปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม

ประเทศปลายทางของนิติตโครงการแลกเปลี่ยนของนิติตในหลักสูตรนานาชาติ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ ซึ่งอัครวัตร ได้ศึกษาในสามส่วนคือ ลักษณะ เครือข่าย และข้อเสนอแนะ ในด้านลักษณะ อัครวัตรพบว่า นิติตมีปัญหาน้อย อาจมีปัญหาเรื่องภาษาที่เพียงเรื่องสำเนียงที่ไม่ตรงกัน (ไม่ใช่ที่ตัวการใช้ภาษาเพราะ นิติตกลุ่มตัวอย่างเป็นนิติตหลักสูตรนานาชาติซึ่งมีทักษะภาษาอังกฤษดีอยู่แล้ว) และอคติที่ตัวนิติตมีต่อประเทศนั้นๆอยู่แต่เดิม เครือข่ายการสื่อสารนั้น นิติตใช้การสื่อสารกับคนไทยด้วยกันมากที่สุด ซึ่งมีบทบาทช่วยเหลือทางจิตใจและความรู้สึก สำหรับการติดต่อกับชาวต่างชาติ นิติตมีการติดต่อกับชาวต่างชาติที่เป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยที่นิติตไปแลกเปลี่ยนมากที่สุด บุคลิกในเชิงบวกของนิติตมีผลต่อการปรับตัว ส่วนข้อเสนอแนะนั้น อัครวัตรเสนอว่า ควรมีปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นให้มากขึ้น

การศึกษาของ Isabel Zorn (2004) เรื่อง Vifu: Virtual Community Building for Networking among Women ศึกษาการสร้างชุมชนเสมือนให้เป็นเครือข่ายของผู้หญิง Zorn ตระหนักว่าแม้ในสังคมจะมีการใช้อินเทอร์เน็ตมากขึ้น แต่ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน การกีดกัน และการเลือกพวกก็ยังเป็นปัญหาสำคัญ ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้หญิงปราศจากแหล่งข้อมูล และการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ไม่มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้าถึง และไม่มีความสามารถทางเทคโนโลยี Zorn ได้ ศึกษาพื้นที่ชุมชนเสมือนสำหรับผู้หญิงที่ออกแบบมาเพื่อผู้หญิงว่าจะช่วยพัฒนาชีวิตของผู้หญิง และเพิ่มการเข้าถึงข้อมูลของผู้หญิงได้หรือไม่ โดยเสนอว่าให้มี “พื้นที่กลาง” ระหว่างผู้หญิงบนชุมชนเสมือนระดับนานาชาติ ที่ออกแบบเพื่อผู้หญิงโดยเฉพาะ ซึ่งผู้หญิงจะได้ใช้ประโยชน์มากที่สุด เป็นการเสริมพลังให้แก่ผู้หญิง

โครงการศึกษาของ Susan Schaefer Davis (2004) เรื่อง “Women Weavers Online: Rural Moroccan Women on the Internet” ซึ่งศึกษาการใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตของหญิงชนบทโมร็อกโกที่ขายผลิตภัณฑ์พรมทอมือผ่านอินเทอร์เน็ต ผู้วิจัยซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาได้เข้าไปทำการทดลองกับสองหมู่บ้านในชนบทของโมร็อกโกซึ่งผู้หญิงทั้งหมดแทบจะอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ มีอาชีพทอพรมขายเป็นรายได้หลักครอบครัวให้ขายพรมทางอินเทอร์เน็ต ผู้วิจัยพบว่านอกจากกำไรจะได้มากขึ้นพอสมควร ยังอาจมีส่วนช่วยให้ผู้หญิงรู้สึกว่ามีอำนาจต่อรองมากขึ้น ได้รับการเสริมพลังมากขึ้นในสังคมที่ผู้ชาย (โดยเฉพาะสามี) เป็นผู้กำหนดแม้แต่เงินที่พวกเขาหาได้ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ก็

ยังมีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึง นั่นคือแนวคิดที่ผู้หญิงด้อยโอกาสไม่สามารถยืนหยัดด้วยตัวเองได้ แต่ต้องอาศัยผู้ช่วยที่ไม่พ้นผู้ชายแม้ว่าผู้วิจัยจะยืนยันว่าผู้หญิงก็สามารถเป็นผู้ช่วยได้ และในงานวิจัยนี้ อินเทอร์เน็ตเป็นเพียง “เครื่องมือ” ที่มีส่วนช่วยเสริมพลังผู้หญิงในทางอ้อม

งานวิจัยของ Naziat Choudhury (2009) “The Question of Empowerment : Women’s Perspective on their internet use” ทำการ ผู้หญิงบังกลาเทศว่ามีการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างไรและมากเพียงใด และมันช่วยในการสร้างความหมายให้ตัวเอง และการปลดปล่อยพวกเธอให้เป็นอิสระหรือไม่ โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์กับผู้หญิงบังกลาเทศ 16 คน ซึ่งล้วนเป็นผู้หญิงที่อยู่บ้าน และสามารถใช้อินเทอร์เน็ตได้ ซึ่งเป็นผู้หญิงระดับชั้นนำของสังคม (ไม่ต้องทำงานนอกบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ถูกจำกัดสิทธิ) ซึ่งในประเทศบังกลาเทศ แม้รัฐธรรมนูญจะระบุให้หญิงชายมีความเท่าเทียมกัน หากในทางปฏิบัติแล้ว ผู้หญิงในสังคมบังกลาเทศก็ยังคงเผชิญหน้ากับการกดขี่ในสังคมชายเป็นใหญ่ ผู้วิจัยพบว่าผู้หญิงรู้สึกว่าการใช้อินเทอร์เน็ตเข้ามาช่วยเสริมพลังให้พวกเธอ แต่สิ่งที่ Choudhury พบก็คือ ผู้หญิงได้รับประโยชน์ก็ยังจำกัดอยู่ในหมู่หญิงจากครอบครัวชนชั้นนำ